

**Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка**

Факультет педагогіки і психології
Кафедра педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти

**Кваліфікаційна робота
СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
Спеціальність 012 Дошкільна освіта
Освітня програма «Дошкільна освіта»**

Здобувачки вищої освіти
освітнього ступеня «магістр»
факультету педагогіки і психології
Юрків Анастасії Степанівни

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
доктор педагогічних наук,
професор, професор кафедри
педагогіки і методики
початкової та дошкільної освіти
Янкович Олександра Іванівна.

РЕЦЕНЗЕНТ:
кандидат педагогічних наук ,
доцент, доцент кафедри
педагогіки та менеджменту освіти
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
Радченко Ольга Яківна

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах розвитку дошкільної освіти в Україні особливої актуальності набуває проблема соціальної адаптації дітей до закладів дошкільної освіти. Перші роки життя дитини є визначальними для формування її особистості, соціальних навичок та емоційного благополуччя. Вступ до дитячого садка стає першим серйозним випробуванням для дитини, оскільки вимагає пристосування до нового середовища, режиму дня, встановлення контактів з незнайомими дорослими та однолітками. Від того, наскільки успішно відбудеться цей процес, залежить подальший розвиток дитини, її психологічне здоров'я та готовність до навчання у школі. Базовий компонент дошкільної освіти (2021) визначає соціалізацію та адаптацію дитини як одне з пріоритетних завдань закладів дошкільної освіти, що підкреслює державну значущість цієї проблеми.

Особливої гостроти проблема адаптації набуває в контексті сучасних викликів, зокрема в умовах воєнного стану, коли діти та їхні сім'ї переживають додатковий стрес, переїзди, зміну звичного оточення. За таких обставин процес адаптації ускладнюється, а роль педагогів та психологів у створенні комфортного, безпечного освітнього середовища зростає. Крім того, в останні роки спостерігається тенденція до зростання кількості дітей з особливими освітніми потребами, дітей з різним соціальним досвідом та рівнем готовності до відвідування закладу дошкільної освіти, що вимагає індивідуального підходу та вдосконалення організаційно-педагогічних умов адаптації. Тому розробка ефективних методів і технологій соціальної адаптації дітей дошкільного віку є актуальним завданням сучасної педагогічної науки та практики.

Теоретичні та практичні аспекти соціальної адаптації дітей дошкільного віку досліджували вітчизняні науковці О. Білоус, Т. Дуткевич, Н. Каньоса, О. Гаврило, С. Смолук, Н. Наумчак, які розглядали психологічні особливості дітей та умови успішної адаптації; Г. Кулеба, Д. Гасанова, О. Трофаїла вивчали взаємодію закладу дошкільної освіти з сім'єю; Л. Барчук, О. Форостян досліджували роль ігрової діяльності у процесі адаптації. Серед зарубіжних дослідників питання соціально-емоційного розвитку та адаптації дітей розглядали S. Denham, K. Bierman, J. Downer, H. Abdollahpour та інші. Однак, незважаючи на значну кількість досліджень, питання організаційно-педагогічних умов адаптації дітей у сучасних реаліях, особливо в умовах воєнного стану та зростання різноманітності контингенту дошкільників, потребує подальшого вивчення та розробки практичних рекомендацій.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити організаційно-педагогічні умови соціальної адаптації дітей дошкільного віку у закладах дошкільної освіти.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати сутність та зміст поняття соціальної адаптації дітей дошкільного віку у психолого-педагогічній літературі.
2. Охарактеризувати психологічні особливості дітей дошкільного віку та їх вплив на процес соціальної адаптації.
3. Визначити чинники та умови успішної соціальної адаптації дітей у закладах дошкільної освіти.
4. Розкрити роль педагога та освітнього середовища у процесі соціальної адаптації дітей.
5. Дослідити форми, методи та технології соціальної адаптації дітей дошкільного віку.
6. Проаналізувати особливості взаємодії закладу дошкільної освіти з сім'єю у процесі адаптації дитини.

7. Організувати та провести експериментальне дослідження соціальної адаптації дітей у закладі дошкільної освіти.

8. Проаналізувати та інтерпретувати результати експериментального дослідження.

9. Розробити практичні рекомендації щодо оптимізації процесу соціальної адаптації дітей у закладах дошкільної освіти.

Об’єкт дослідження – процес соціальної адаптації дітей дошкільного віку до закладу дошкільної освіти.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні умови соціальної адаптації дітей дошкільного віку у закладах дошкільної освіти.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань та досягнення мети дослідження використовувався комплекс методів:

- **теоретичні методи:** аналіз, синтез, порівняння, узагальнення психолого-педагогічної, методичної літератури з проблеми дослідження; систематизація наукових підходів до визначення сутності соціальної адаптації дітей дошкільного віку; вивчення нормативно-правових документів у галузі дошкільної освіти;

- **емпіричні методи:** педагогічне спостереження за поведінкою дітей під час адаптаційного періоду; анкетування батьків та вихователів; індивідуальні бесіди з батьками; вивчення документації закладу дошкільної освіти;

- **методи математичної статистики:** кількісний та якісний аналіз отриманих даних, визначення середніх значень, процентних співвідношень, встановлення кореляційних зв’язків між факторами адаптації та її успішністю; графічне представлення результатів дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- уточнено зміст поняття «соціальна адаптація дітей дошкільного віку» в контексті сучасних викликів дошкільної освіти України;

- конкретизовано організаційно-педагогічні умови успішної соціальної адаптації дітей до закладу дошкільної освіти з урахуванням індивідуальних особливостей дитини, специфіки сімейного виховання та рівня попередньої соціалізації;
- розширено уявлення про фактори, що впливають на перебіг адаптаційного процесу дітей дошкільного віку в сучасних умовах;
- обґрунтовано систему взаємодії педагогів та батьків у процесі соціальної адаптації дитини до закладу дошкільної освіти.

Практична значущість дослідження визначається тим, що його результати можуть бути використані:

- у практичній роботі вихователів закладів дошкільної освіти для організації ефективного адаптаційного періоду;
- психологами та методистами закладів дошкільної освіти при розробці програм супроводу дітей в адаптаційний період;
- у роботі з батьками для підготовки дитини до відвідування дитячого садка;
- у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників дошкільної освіти;
- у процесі підготовки майбутніх вихователів у закладах вищої освіти.

Розроблені діагностичні матеріали (карти спостереження, анкети для батьків та вихователів) та практичні рекомендації можуть бути впроваджені в освітній процес закладів дошкільної освіти різних типів.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (60 найменувань) та додатків (4). Загальний обсяг роботи становить 100 сторінок основного тексту, робота містить 5 таблиць, 4 рисунка.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Сутність та зміст поняття соціальної адаптації дітей дошкільного віку

Проблема адаптації людини до різних умов життєдіяльності є однією з фундаментальних у сучасній педагогіці та психології, оскільки здатність пристосовуватися до нових обставин визначає успішність особистісного розвитку на всіх етапах життя. У широкому розумінні адаптація розглядається як процес активного пристосування організму до умов середовища, який супроводжується мобілізацією внутрішніх ресурсів та формуванням нових способів поведінки. Для дітей дошкільного віку процес адаптації набуває особливого значення, адже саме в цей період відбувається їхній перший досвід входження у соціальний світ поза межами сім'ї, що закладає основи для подальшої соціалізації та особистісного становлення. Вступ до закладу дошкільної освіти є якісно новим етапом у житті дитини, який вимагає перебудови всієї системи відносин, звичок та способів взаємодії з оточенням.

У науковому доробку вітчизняних дослідників поняття адаптації розглядається з різних позицій, що збагачує розуміння цього складного феномену. Ольга Білоус у своєму навчальному посібнику з вікової психології підкреслює, що адаптація дитини дошкільного віку має комплексний характер і охоплює фізіологічний, психологічний та соціальний аспекти, які перебувають у тісному взаємозв'язку [4, с. 45]. Дослідниця наголошує, що успішність адаптаційного процесу залежить від рівня розвитку пізнавальних процесів дитини, сформованості емоційно-вольової сфери та наявності базових соціальних навичок спілкування. Крім того, авторка звертає увагу на те, що кожна дитина проходить адаптацію

індивідуально, з різною швидкістю та інтенсивністю переживань, що зумовлено особливостями нервової системи, типом темпераменту та попереднім життєвим досвідом. Саме тому неможливо встановити єдині часові рамки для завершення адаптаційного періоду, адже для одних дітей достатньо двох-трьох тижнів, тоді як інші потребують кількох місяців для повного пристосування до нових умов.

Адаптація до дошкільного навчального закладу є складним багатогранним процесом, який включає не лише зовнішнє пристосування, а й внутрішню перебудову психіки дитини. Під час цього періоду дитина стикається з необхідністю встановлення нових соціальних контактів, засвоєння правил поведінки у колективі, підпорядкування режиму дня та вимогам педагогів, що суттєво відрізняється від звичного домашнього середовища [22]. У перші дні перебування у закладі дошкільної освіти дитина переживає стресову ситуацію, пов'язану з розлученням з матір'ю, потраплянням у незнайоме оточення, появою великої кількості нових людей та необхідністю взаємодіяти з ними. Процес адаптації супроводжується змінами у всіх сферах життєдіяльності дитини – від режиму сну та харчування до емоційного стану та комунікативної активності. Важливо розуміти, що адаптація є двостороннім процесом, у якому не лише дитина пристосовується до вимог закладу освіти, а й освітнє середовище має створювати умови для м'якого входження дитини у нову соціальну ситуацію розвитку.

Значний внесок у розуміння специфіки адаптаційних процесів у дошкільному дитинстві зробила Тетяна Дуткевич, яка у своїх працях з дитячої психології детально аналізує психологічні механізми адаптації. Науковець обґрунтовує, що адаптація дітей раннього та дошкільного віку має свої особливості, пов'язані з віковими характеристиками психічного розвитку, зокрема з недостатньою сформованістю довільної регуляції поведінки, високою емоційною чутливістю та залежністю від близьких

дорослих [11, с. 78]. Авторка підкреслює, що у дітей цього віку провідним є емоційний компонент адаптації, тому створення позитивної емоційної атмосфери у групі, встановлення довірливих стосунків з вихователем та забезпечення почуття безпеки є ключовими умовами успішного проходження адаптаційного періоду. Дуткевич також звертає увагу на важливість врахування індивідуально-типологічних особливостей дитини, оскільки діти з різним типом темпераменту, рівнем тривожності та комунікативними здібностями потребують диференційованого підходу у процесі адаптації до закладу дошкільної освіти.

Сутність соціальної адаптації полягає у здатності особистості встановлювати гармонійні відносини з соціальним оточенням, засвоювати норми та цінності суспільства, знаходити своє місце у системі суспільних відносин. Для дітей дошкільного віку соціальна адаптація передбачає формування базових навичок соціальної взаємодії, розвиток емоційного інтелекту, здатності розуміти почуття інших людей та адекватно реагувати на різні соціальні ситуації [31, с. 12]. У процесі соціальної адаптації дитина поступово засвоює соціальні ролі, вчиться дотримуватися правил групової взаємодії, розвиває вміння співпрацювати, ділитися, домовлятися та розв'язувати конфлікти мирним шляхом. Соціальна адаптація нерозривно пов'язана з процесом соціалізації, проте якщо соціалізація є більш широким поняттям, що охоплює весь процес входження індивіда у суспільство, то адаптація фокусується на конкретному періоді пристосування до нових соціальних умов. Успішна соціальна адаптація створює фундамент для повноцінного розвитку особистості дитини, її самооцінки, впевненості у собі та готовності до подальших соціальних викликів.

Теоретичне осмислення процесу адаптації дітей до дошкільного навчального закладу представлено у працях Надії Каньоси, яка розглядає адаптацію як активний процес взаємодії дитини з новим соціальним середовищем. Дослідниця обґрунтовує, що адаптація не є пасивним

пристосуванням, а являє собою складну діяльність, у якій дитина виступає активним суб'єктом, що використовує власні ресурси для подолання труднощів та встановлення продуктивних відносин з оточенням [14, с. 249]. Каньоса виділяє три основні рівні адаптації дитини до закладу дошкільної освіти: високий, середній та низький, кожен з яких характеризується специфічними показниками емоційного стану, соціальної активності та фізіологічних реакцій. На думку науковця, високий рівень адаптації проявляється у швидкому встановленні позитивних контактів з оточенням, стабільному емоційному стані, збереженні фізичного здоров'я та активній участі у житті групи. Середній рівень характеризується періодичними труднощами в емоційній та поведінковій сферах, які поступово долаються протягом першого місяця перебування у закладі. Низький рівень адаптації супроводжується тривалими негативними емоційними реакціями, соматичними розладами, відмовою від участі в діяльності групи та потребує спеціальної психолого-педагогічної підтримки.

Процес адаптації має певну етапність та динаміку, яка визначається взаємодією внутрішніх ресурсів дитини та зовнішніх умов освітнього середовища. Початковий етап адаптації характеризується гострою емоційною реакцією на зміну обстановки, що може проявлятися у плачі, відмові від їжі, порушенні сну, зниженні ігрової активності та комунікативної ініціативи [5, с. 3]. На цьому етапі організм дитини мобілізує захисні механізми для подолання стресової ситуації, що може супроводжуватися зниженням імунітету та підвищеною схильністю до захворювань. Поступово настає етап звикання, коли дитина починає орієнтуватися у новому просторі, запам'ятовує розпорядок дня, встановлює перші контакти з однолітками та дорослими. Завершальний етап адаптації характеризується стабілізацією емоційного стану, відновленням фізіологічних показників, виникненням інтересу до діяльності групи та формуванням стійких соціальних зв'язків. Тривалість кожного етапу є

індивідуальною та залежить від багатьох чинників, включаючи вік дитини, стан здоров'я, особливості нервової системи, попередній досвід соціальної взаємодії та характер сімейного виховання.

У контексті сучасних тенденцій розвитку дошкільної освіти важливого значення набуває розуміння соціальної адаптації як основи формування життєвої компетентності дитини. Оксана Гаврило у своєму дослідженні умов адаптації дітей раннього віку наголошує на необхідності створення у закладі дошкільної освіти розвивального середовища, яке враховує потреби дітей у безпеці, емоційному комфорті, руховій активності та пізнавальній діяльності [7, с. 58]. Науковець підкреслює, що успішна адаптація можлива лише за умови партнерської взаємодії педагогів та батьків, які мають узгоджувати свої виховні впливи та спільно підтримувати дитину у складний період входження у нове соціальне середовище. Гаврило також звертає увагу на важливість поступового введення дитини до режиму закладу освіти, коли у перші дні тривалість перебування обмежується кількома годинами та поступово збільшується відповідно до готовності дитини. Такий підхід дозволяє уникнути надмірного навантаження на адаптаційні механізми та забезпечує більш м'яке входження дитини у новий соціальний простір.

Показники успішної адаптації охоплюють різні сфери життєдіяльності дитини та дозволяють оцінити ефективність адаптаційного процесу. До основних показників належать емоційний стан дитини, який проявляється у переважанні позитивних емоцій, наявності усмішки, зацікавленості оточенням та відсутності тривалого плачу [25]. Важливим індикатором є характер соціальних контактів – здатність дитини ініціювати спілкування, відгукуватися на пропозиції інших дітей, брати участь у спільних іграх та встановлювати дружні стосунки з однолітками. Фізіологічні показники включають нормалізацію апетиту, якість та тривалість денного сну, відсутність психосоматичних реакцій та

збереження фізичного здоров'я. Поведінковий компонент адаптації виражається у здатності дитини дотримуватися правил та режиму закладу, виконувати прохання дорослих, проявляти активність у різних видах діяльності та демонструвати елементарні навички самообслуговування. Комплексна оцінка цих показників дозволяє визначити рівень адаптованості дитини та своєчасно виявити труднощі, які потребують додаткової педагогічної або психологічної підтримки.

Специфіка соціальної адаптації дітей дошкільного віку визначається особливостями їхнього психічного розвитку та соціальної ситуації розвитку. Світлана Смолюк у своєму дослідженні педагогічних умов успішної адаптації дитини раннього віку підкреслює, що діти цього віку перебувають на стадії формування базової довіри до світу, тому якість їхніх взаємин з близькими дорослими безпосередньо впливає на готовність довіряти новим людям та середовищу [30, с. 165]. Науковець обґрунтовує, що для успішної адаптації необхідно забезпечити наступність між домашнім та дошкільним середовищем, зокрема через узгодження режимних моментів, способів заохочення та заспокоєння дитини, характеру спілкування дорослих з дитиною. Смолюк також акцентує увагу на важливості врахування сенситивних періодів розвитку, коли дитина найбільш сприйнятлива до засвоєння певних соціальних навичок та норм поведінки. Дослідниця підкреслює, що вихователь має володіти високим рівнем емоційного інтелекту, емпатійності та здатності встановлювати теплі, довірливі стосунки з кожною дитиною, створюючи атмосферу психологічної безпеки у групі.

Сучасне розуміння соціальної адаптації дітей дошкільного віку нерозривно пов'язане з концепцією дитиноцентризму, що закріплена у Базовому компоненті дошкільної освіти. Згідно з цим документом, процес адаптації має будуватися на принципах поваги до особистості дитини, врахування її індивідуальних потреб, інтересів та можливостей, створення

умов для самореалізації та розвитку [3, с. 15]. Базовий компонент визначає соціалізацію та адаптацію дитини як одну з ключових освітніх ліній, що передбачає формування здатності встановлювати дружні стосунки з однолітками, співпрацювати у спільній діяльності, розуміти емоційні стани інших людей та адекватно виражати власні почуття. У документі наголошується на необхідності створення у закладі дошкільної освіти безпечного, комфортного, емоційно насиченого середовища, яке сприяє розвитку соціальної компетентності дитини та формуванню позитивної Я-концепції. Базовий компонент також підкреслює важливість партнерства між закладом освіти та сім'єю у процесі адаптації, коли батьки розглядаються не як об'єкти педагогічного впливу, а як повноправні учасники освітнього процесу, які мають право та можливість брати участь у прийнятті рішень щодо організації адаптаційного періоду для своєї дитини.

Важливим аспектом розуміння соціальної адаптації є визнання її зв'язку з процесом соціалізації дитини дошкільного віку. Лариса Барчук у своїй праці про забезпечення соціальної адаптації дітей засобами ігрової діяльності зазначає, що гра виступає провідним механізмом адаптації у дошкільному дитинстві, оскільки саме в ігровій діяльності дитина моделює соціальні відносини, опановує соціальні ролі та засвоює норми поведінки у безпечній, емоційно комфортній формі [2]. Дослідниця обґрунтовує, що через сюжетно-рольові ігри діти відтворюють різноманітні соціальні ситуації, що допомагає їм краще зрозуміти світ дорослих, навчитися взаємодіяти з іншими людьми та знайти своє місце у дитячому колективі. Барчук підкреслює, що педагог має активно використовувати ігрові методи у період адаптації, створювати ігрові ситуації, які допомагають дітям познайомитися одне з одним, подолати сором'язливість, виразити свої емоції та встановити перші дружні контакти. Через гру дитина може безпечно прожити свої страхи та тривоги, пов'язані з розлученням з

батьками, опанувати нове середовище та відчувати задоволення від перебування у колективі однолітків.

Соціальна адаптація дитини до закладу дошкільної освіти є багатофакторним процесом, який залежить від взаємодії біологічних, психологічних та соціальних чинників. До біологічних чинників належать стан здоров'я дитини, особливості нервової системи, темперамент, рівень фізичного розвитку та працездатність організму [40]. Діти з ослабленим здоров'ям, підвищеною втомлюваністю, порушеннями сну або апетиту потребують більше часу для адаптації та спеціальної уваги з боку педагогів та медичного персоналу. Психологічні чинники включають рівень розвитку емоційно-вольової сфери, комунікативних навичок, пізнавальних процесів, самостійності та впевненості у собі. Діти з високою тривожністю, страхами, низькою самооцінкою або негативним попереднім досвідом соціальної взаємодії переживають адаптаційний період більш болісно та потребують психологічної підтримки. Соціальні чинники охоплюють характер сімейного виховання, стиль батьківсько-дитячих відносин, наявність досвіду спілкування з однолітками, умови проживання та соціально-економічний статус сім'ї. Комплексне врахування всіх цих чинників дозволяє спрогнозувати можливі труднощі адаптації та розробити індивідуальну стратегію супроводу дитини у цей складний період.

Сучасні реалії життя українського суспільства вносять свої корективи у процес соціальної адаптації дітей дошкільного віку. Анна Галицька у своїй статті про дошкільну освіту в умовах воєнного стану наголошує на тому, що діти, які пережили травматичний досвід війни, евакуації, втрати близьких або звичного житла, потребують особливого підходу під час адаптації до закладу дошкільної освіти [6, с. 2]. Такі діти можуть виявляти підвищену тривожність, страхи, агресивні реакції або, навпаки, надмірну замкненість та пасивність, що є проявами посттравматичного стресу. Науковець підкреслює необхідність створення у закладах дошкільної освіти

психологічно безпечного середовища, де дитина може відчутти стабільність, передбачуваність та підтримку. Галицька також звертає увагу на важливість підготовки педагогів до роботи з травмованими дітьми, оволодіння ними методами травмоінформованого підходу та здатності надавати першу психологічну допомогу. У таких умовах процес адаптації може продовжуватися, а педагоги та психологи мають проявляти максимальну чуйність, терпіння та готовність адаптувати освітній процес до потреб кожної конкретної дитини.

Таким чином, сутність та зміст поняття соціальної адаптації дітей дошкільного віку розкривається як складний, багатокомпонентний процес активного пристосування дитини до нових умов життєдіяльності у закладі дошкільної освіти, який охоплює емоційну, поведінкову, соціальну та фізіологічну сфери розвитку. Соціальна адаптація передбачає не просто пасивне підпорядкування вимогам середовища, а активну взаємодію дитини з новим соціальним оточенням, у процесі якої формуються базові соціальні навички, розвивається здатність до саморегуляції поведінки та емоцій, встановлюються продуктивні відносини з дорослими та однолітками. Успішність адаптаційного процесу визначається взаємодією внутрішніх ресурсів дитини та зовнішніх умов освітнього середовища, а також якістю психолого-педагогічного супроводу та партнерства між закладом освіти та сім'єю. Розуміння соціальної адаптації як основи формування соціальної компетентності дитини дошкільного віку визначає стратегічні напрями вдосконалення організації адаптаційного періоду у сучасних закладах дошкільної освіти.

1.2. Психологічні особливості дітей дошкільного віку та їх вплив на процес соціальної адаптації

Розуміння психологічних особливостей дітей дошкільного віку є необхідною умовою для організації ефективного адаптаційного процесу у закладах дошкільної освіти, оскільки специфіка психічного розвитку визначає можливості дитини пристосовуватися до нових умов, встановлювати соціальні контакти та засвоювати норми поведінки. Дошкільне дитинство охоплює період від трьох до шести-семи років і характеризується інтенсивним розвитком усіх психічних функцій, формуванням особистості та становленням базових соціальних компетентностей. Кожен віковий етап у межах дошкільного періоду має свою специфіку, свої провідні новоутворення та сенситивні періоди для розвитку певних здібностей, що необхідно враховувати при плануванні та здійсненні супроводу адаптації дитини до закладу дошкільної освіти. Знання вікових закономірностей психічного розвитку дозволяє педагогам та психологам прогнозувати можливі труднощі адаптації, розробляти профілактичні заходи та надавати своєчасну підтримку дітям, які потребують додаткової допомоги.

Фундаментальні дослідження психологічних особливостей дошкільного дитинства представлені у працях Тетяни Дуткевич, яка обґрунтовує, що цей період характеризується якісними змінами у розвитку емоційної, пізнавальної та соціальної сфер особистості. Авторка підкреслює, що для дітей дошкільного віку властива яскрава емоційність, безпосередність реагування, переважання емоційної регуляції поведінки над вольовою, що робить їх особливо вразливими до стресових ситуацій, якою є вступ до закладу дошкільної освіти [12, с. 89]. Дуткевич звертає увагу на те, що у цьому віці відбувається перехід від імпульсивної поведінки до опосередкованої, коли дитина поступово навчається контролювати свої емоції, стримувати безпосередні бажання та підпорядковуватися правилам, однак ці процеси ще перебувають у стадії становлення і потребують постійної підтримки з боку дорослих.

Дослідниця також наголошує на провідній ролі спілкування з дорослими у психічному розвитку дошкільника, оскільки саме через взаємодію зі значущими дорослими дитина засвоює суспільний досвід, норми поведінки та способи діяльності. Ця особливість має принципове значення для адаптації, адже встановлення довірливих, емоційно теплих стосунків з вихователем стає ключовою умовою успішного входження дитини у нове соціальне середовище.

Емоційна сфера дітей дошкільного віку характеризується високою інтенсивністю переживань, швидкою зміною емоційних станів та переважанням експресивних форм їх вираження. У цьому віці діти ще не вміють приховувати свої почуття, їхні емоції яскраво відображаються у міміці, жестах, рухах та інтонації голосу [11, с. 92]. Емоційні реакції дошкільників часто є ситуативними та мимовільними, що пояснюється недостатньою сформованістю механізмів довільної регуляції емоцій. Під час адаптації до закладу дошкільної освіти емоційна нестабільність може посилюватися через переживання розлуки з близькими, страх перед незнайомим оточенням, тривогу щодо можливого неприйняття іншими дітьми. Діти можуть демонструвати яскраві негативні емоційні реакції – плач, істерики, відмову від контакту, або, навпаки, надмірну замкненість та пригніченість. Поступово, у міру звикання до нового середовища та встановлення безпечних стосунків з вихователем, емоційний стан дитини стабілізується, з'являються позитивні емоції, пов'язані з перебуванням у групі, цікавими іграшками та новими друзями.

Значний внесок у розуміння специфіки когнітивного розвитку дошкільників зробила Ольга Білоус, яка у своїх працях детально аналізує особливості пізнавальних процесів у цьому віці. Дослідниця обґрунтовує, що сприймання дітей дошкільного віку має переважно наочно-образний характер, коли дитина орієнтується насамперед на зовнішні, яскраві ознаки предметів, а аналіз їхніх внутрішніх властивостей та зв'язків є ще

недостатньо розвиненим [4, с. 52]. Білоус підкреслює, що для дошкільників характерна конкретність мислення, коли абстрактні поняття та узагальнення викликають значні труднощі, тому навчання та спілкування мають спиратися на наочність, безпосередній досвід та знайомі дитині ситуації. Авторка також звертає увагу на образність уяви дошкільників, яка може як сприяти адаптації, допомагаючи дитині через гру та фантазію опрацьовувати складні переживання, так і ускладнювати її, породжуючи різноманітні страхи та фантастичні побоювання щодо можливих небезпек у дитячому садку. Розуміння цих особливостей когнітивної сфери дозволяє педагогам використовувати адекватні методи роботи з дітьми під час адаптації, зокрема ігрові форми знайомства з новим середовищем, наочну демонстрацію режимних моментів, казкотерапію для опрацювання страхів та тривог.

Психологічні дослідження особливостей пам'яті та уваги у дошкільному віці представлені у працях Наталії Пихтіної, яка підкреслює мимовільний характер цих пізнавальних процесів у молодших дошкільників та поступове формування довільності до кінця дошкільного віку. Науковець зазначає, що увага дітей трьох-чотирьох років характеризується нестійкістю, легкою відволікаємістю, короткою тривалістю зосередження, що зумовлено особливостями нервової системи та переважанням орієнтовних реакцій на нові стимули [26, с. 18]. Пихтіна обґрунтовує, що запам'ятовування у дошкільників відбувається переважно мимовільно, коли дитина краще засвоює те, що викликає яскраві емоції, пов'язане з її безпосередньою діяльністю та має особистісну значущість. Ці особливості мають важливе значення для організації адаптаційного періоду, оскільки пояснюють, чому дитина може швидко забути інструкції вихователя, але добре запам'ятати розташування улюбленої іграшки або ім'я нового друга. Для ефективної адаптації необхідно враховувати короткочасність довільної уваги дошкільників, уникати тривалих пояснень,

використовувати яскраві, емоційно насичені форми взаємодії та неодноразово повторювати важливу інформацію у різних ситуаціях.

Розвиток мовлення у дошкільному віці відбувається надзвичайно інтенсивно та має першочергове значення для соціальної адаптації, оскільки мова є основним засобом комунікації, вираження власних потреб та розуміння вимог оточення. До початку відвідування закладу дошкільної освіти діти трьох років, як правило, володіють активним словником близько тисячі слів, можуть будувати прості речення, розуміють звернену до них мову та здатні виражати свої базові потреби [15, с. 87]. Однак існують значні індивідуальні відмінності у темпах мовленнєвого розвитку, і деякі діти можуть мати затримку мовлення, дефекти звуковимови або обмежений словниковий запас, що ускладнює встановлення контактів з однолітками та дорослими під час адаптації. Діти з добре розвиненим мовленням легше виражають свої почуття, прохання та занепокоєння, швидше знаходять спільну мову з іншими дітьми та залучаються до спільних ігор. Натомість діти з мовленнєвими труднощами можуть відчувати фрустрацію через нездатність донести свої думки, що може проявлятися у агресивній поведінці, замкненості або підвищеній тривожності. Тому у процесі адаптації важливо приділяти особливу увагу розвитку комунікативних навичок, заохочувати дітей до мовленнєвого спілкування, використовувати невербальні засоби комунікації для дітей з мовленнєвими порушеннями.

Особливості психічного розвитку дітей раннього дошкільного віку докладно проаналізовані у роботах Надії Каньоси, яка звертає увагу на специфіку адаптації дітей трьох років до закладу дошкільної освіти. Дослідниця підкреслює, що у цьому віці дитина переживає кризу трьох років, яка характеризується прагненням до самостійності, негативізмом, впертістю та протестною поведінкою, що може ускладнювати процес адаптації до нових правил та вимог дитячого садка [15, с. 124]. Каньоса обґрунтовує, що молодші дошкільники мають особливо сильну емоційну

прив'язаність до матері, і розлука з нею викликає гостру тривогу розлучення, яка може тривати кілька тижнів та супроводжуватися інтенсивними негативними переживаннями. Авторка також наголошує на тому, що у віці трьох років діти ще недостатньо володіють навичками самообслуговування, потребують допомоги дорослого у багатьох режимних моментах, що вимагає від вихователя терпіння, уваги до індивідуальних потреб кожної дитини та готовності надавати необхідну підтримку. Розуміння цих особливостей дозволяє організувати адаптацію молодших дошкільників більш м'яко, передбачаючи поступове збільшення часу перебування у групі, створення умов для часткової присутності матері на початковому етапі, забезпечення індивідуального підходу до кожної дитини.

Дослідження соціально-емоційного розвитку дошкільників, представлені у роботах Сюзан Денем та колег, розкривають важливість емоційних компетенцій для успішної адаптації до освітнього середовища. Науковці обґрунтовують, що здатність дитини розпізнавати емоції інших людей, розуміти причини їхнього виникнення, адекватно виражати власні почуття та регулювати емоційні стани є критично важливими для встановлення позитивних соціальних відносин та академічної успішності [45]. Денем зазначає, що діти з високим рівнем емоційних компетенцій демонструють кращу соціальну адаптацію, легше встановлюють дружні стосунки, рідше потрапляють у конфлікти та виявляють більшу готовність до шкільного навчання. Дослідниця підкреслює, що емоційні компетенції не є вродженими, а формуються у процесі соціальної взаємодії, насамперед у сім'ї, де діти засвоюють моделі емоційного реагування, способи вираження почуттів та стратегії регуляції емоцій. У контексті адаптації до закладу дошкільної освіти це означає необхідність спеціальної роботи з розвитку емоційного інтелекту дошкільників через ігри, бесіди, читання

художньої літератури, обговорення різних життєвих ситуацій та створення атмосфери емоційної підтримки у групі.

Гра як провідна діяльність дошкільного віку визначає всі найважливіші зміни у психіці дитини та створює основу для переходу до нової, більш високої стадії розвитку. У грі діти моделюють соціальні відносини, опановують нові соціальні ролі, засвоюють норми та правила поведінки, розвивають уяву, творчість та здатність до довільної регуляції [27, с. 45]. Саме через гру діти найприродніше та найефективніше встановлюють контакти з однолітками, знаходять друзів, вчаться співпрацювати, ділитися, домовлятися та розв'язувати конфлікти. У період адаптації гра виконує особливо важливі функції: вона допомагає дитині опрацювати складні переживання, пов'язані з розлукою з батьками та входженням у нове середовище, знизити рівень тривожності, відволіктися від негативних думок та почуттів. Через сюжетно-рольові ігри у лікаря, магазин, сім'ю діти відтворюють знайомі життєві ситуації, що дає їм відчуття контролю та передбачуваності у нових умовах. Рухливі ігри дозволяють виплеснути накопичену напругу, а дидактичні ігри сприяють розвитку пізнавальних процесів та засвоєнню нових знань у цікавій, емоційно насиченій формі.

Проблема розвитку вольової сфери у дошкільному віці розглянута у працях Світлани Матвієнко, яка підкреслює, що саме у цей період закладаються основи довільної поведінки та здатності до вольових зусиль. Дослідниця зазначає, що на початку дошкільного віку поведінка дитини є переважно імпульсивною, керованою безпосередніми бажаннями та емоціями, однак поступово формується здатність підпорядковувати свої дії свідомо поставленій меті, стримувати імпульси та виконувати не дуже привабливі, але необхідні дії [17, с. 67]. Матвієнко обґрунтовує, що розвиток вольових якостей тісно пов'язаний з мотиваційною сферою дитини, і найбільш ефективно воля формується у ситуаціях, коли дитина

має сильну внутрішню мотивацію досягти певної мети. У контексті адаптації до закладу дошкільної освіти вольова сфера відіграє важливу роль, адже дитині необхідно долати небажання розлучатися з мамою, підпорядковуватися режиму дня, виконувати інструкції дорослих, стримувати агресивні імпульси у конфліктних ситуаціях. Діти з недостатньо розвиненою вольовою сферою можуть виявляти імпульсивність, неслухняність, нездатність доводити справу до кінця, що ускладнює їхню адаптацію та потребує особливої педагогічної підтримки.

Якість взаємодії педагога з дитиною має вирішальне значення для успішної адаптації та подальшого розвитку, що підтверджується дослідженнями Джейсона Даунера та колег. Науковці обґрунтовують, що емоційна підтримка з боку вихователя, чутливість до потреб дитини, здатність створювати атмосферу психологічної безпеки у групі є ключовими факторами, що визначають якість адаптації дітей до освітнього середовища [46]. Даунер підкреслює, що діти, які встановлюють безпечні, довірливі стосунки з педагогом, демонструють кращі показники соціальної компетентності, емоційної регуляції та академічних досягнень порівняно з дітьми, чиї стосунки з вихователем є конфліктними або дистантними. Дослідник також звертає увагу на те, що особливо важливою є підтримка вихователя для дітей з малозабезпечених сімей, дітей з особливими освітніми потребами або тих, хто має труднощі у встановленні соціальних контактів. Ці діти потребують додаткової уваги, індивідуального підходу та цілеспрямованої роботи з формування соціальних навичок, і якість педагогічної підтримки може значною мірою компенсувати несприятливі фактори їхнього розвитку.

Темперамент як природжена основа особистості суттєво впливає на особливості протікання адаптаційного процесу та визначає індивідуальний стиль взаємодії дитини з оточенням. Діти з різними типами темпераменту по-різному реагують на нове середовище, встановлюють соціальні контакти

та долають стресові ситуації [12, с. 56]. Діти з сангвінічним темпераментом, як правило, легко адаптуються до нових умов, швидко встановлюють контакти, виявляють цікавість до оточення та демонструють переважно позитивні емоції. Холерики можуть виявляти підвищену збудливість, емоційну нестабільність, імпульсивність, що вимагає особливої уваги до організації їхньої діяльності та допомоги у розвитку навичок саморегуляції. Флегматичні діти потребують більше часу для звикання до нового середовища, вони повільно включаються у діяльність групи, але після адаптації демонструють стабільність та впевненість. Меланхолійний темперамент характеризується високою чутливістю, вразливістю, швидкою втомлюваністю, що робить адаптацію особливо складною та потребує створення максимально комфортних, передбачуваних умов. Розуміння темпераментальних особливостей дитини дозволяє вихователю підібрати оптимальні методи взаємодії, правильно дозувати навантаження та надавати індивідуальну підтримку відповідно до потреб кожної дитини.

Вікові відмінності всередині дошкільного періоду визначають різні можливості дітей щодо адаптації до закладу освіти та вимагають диференційованого підходу. Діти молодшого дошкільного віку (3-4 роки) мають обмежений досвід соціальної взаємодії, сильну залежність від дорослих, недостатньо розвинені навички самообслуговування та саморегуляції, що робить процес адаптації більш тривалим та складним [26, с. 22]. Вони потребують значної емоційної підтримки, допомоги у режимних моментах, частого фізичного контакту з вихователем, коротких періодів діяльності з можливістю відпочинку. Діти середнього дошкільного віку (4-5 років) мають більший досвід соціального спілкування, краще володіють мовленням, виявляють цікавість до однолітків та здатні до більш тривалої спільної діяльності. Старші дошкільники (5-7 років) характеризуються достатньо розвиненими комунікативними навичками, здатністю до довільної регуляції поведінки, сформованими навичками

самообслуговування, що дозволяє їм адаптуватися швидше та легше. Однак навіть у старшому дошкільному віці можливі труднощі адаптації, пов'язані з індивідуальними особливостями дитини, несприятливими соціальними умовами або попереднім негативним досвідом соціальної взаємодії.

Таким чином, психологічні особливості дітей дошкільного віку справляють всебічний вплив на процес соціальної адаптації до закладу дошкільної освіти та визначають стратегії психолого-педагогічного супроводу цього складного періоду. Емоційна чутливість, мимовільність пізнавальних процесів, конкретність мислення, образність уяви, інтенсивний розвиток мовлення, провідна роль гри, формування основ довільної регуляції поведінки та соціальних компетентностей створюють як можливості, так і обмеження для успішної адаптації. Індивідуальні відмінності, зумовлені темпераментом, досвідом соціалізації, станом здоров'я та сімейною ситуацією, вимагають диференційованого підходу та готовності педагогів гнучко адаптувати освітній процес до потреб кожної конкретної дитини. Глибоке розуміння психологічних закономірностей розвитку дошкільників є професійною компетентністю, яка дозволяє створювати оптимальні умови для м'якого входження дитини у світ дошкільного закладу та закладає основи для її подальшого успішного розвитку.

1.3. Чинники та умови успішної соціальної адаптації дітей у закладах дошкільної освіти

Успішність процесу соціальної адаптації дітей дошкільного віку до закладу освіти визначається складною взаємодією різноманітних чинників, які можуть як сприяти, так і перешкоджати входженню дитини у нове соціальне середовище. Розуміння цих чинників та створення оптимальних

умов для адаптації є ключовим завданням сучасної педагогічної науки та практики, оскільки саме від якості організації адаптаційного періоду залежить подальший розвиток дитини, її психологічне благополуччя та ставлення до освітнього процесу. Чинники адаптації можна розглядати на різних рівнях: від індивідуальних особливостей самої дитини до характеристик освітнього середовища та соціально-культурного контексту. Кожен з цих рівнів має свою специфіку та вимагає окремого аналізу для розробки комплексної стратегії підтримки дитини у період адаптації до закладу дошкільної освіти.

Фундаментальні дослідження чинників адаптації дітей раннього та дошкільного віку представлені у працях Світлани Смолюк, яка обґрунтовує багатофакторну природу адаптаційного процесу та виділяє три основні групи чинників: біологічні, психологічні та соціальні. Дослідниця підкреслює, що біологічні чинники включають стан соматичного та психічного здоров'я дитини, особливості нервової системи, тип вищої нервової діяльності, рівень імунітету та загальну фізичну витривалість організму [30, с. 164]. Смолюк звертає увагу на те, що діти з ослабленим здоров'ям, схильністю до частих захворювань, порушеннями сну або апетиту потребують більш тривалого періоду адаптації та спеціальних умов, які враховують їхні фізичні можливості та обмеження. Науковець також наголошує на важливості врахування індивідуального біологічного ритму дитини, зокрема її активності протягом дня, потреби у відпочинку та особливостей режиму харчування. Діти з регулярним домашнім режимом, який наближений до режиму закладу дошкільної освіти, адаптуються значно легше, оскільки їхньому організму не потрібно докладати додаткових зусиль для перебудови біологічних ритмів на фоні психологічного стресу.

Вікові характеристики дитини належать до найбільш значущих внутрішніх чинників, що визначають готовність до адаптації та її

успішність. Діти, які приходять до закладу дошкільної освіти у віці близько трьох років, переживають кризу трьох років з характерними для неї негативізмом, впертістю та прагненням до самостійності, що може як ускладнювати, так і полегшувати адаптацію залежно від того, наскільки педагоги вміють конструктивно використовувати ці вікові особливості [14, с. 250]. Діти старшого дошкільного віку, які вперше потрапляють до закладу освіти, як правило, мають більш розвинені комунікативні навички, краще розуміють ситуацію та можуть словесно виражати свої потреби, однак водночас у них можуть бути вже сформовані певні страхи та побоювання щодо дитячого колективу. Рівень психічного розвитку дитини, зокрема сформованість навичок самообслуговування, розвиток мовлення, здатність до довільної регуляції поведінки та комунікативні вміння, безпосередньо впливає на швидкість та якість адаптації. Чим вищий рівень готовності дитини до самостійного життя у колективі, тим легше вона долає труднощі адаптаційного періоду та швидше інтегрується у життя групи.

Ключове значення для успішної адаптації має якість прив'язаності дитини до близьких дорослих та характер сімейних взаємин, що докладно проаналізовано у працях Оксани Федорчук. Науковець обґрунтовує, що діти, які виховуються у сім'ях з демократичним стилем виховання, де поважають їхню думку, заохочують самостійність та ініціативу, створюють передбачуване та безпечне середовище, формують базову довіру до світу та здатність встановлювати конструктивні стосунки з новими людьми [36, с. 115]. Федорчук підкреслює, що надмірна опіка з боку батьків, яка позбавляє дитину можливості приймати рішення, долати труднощі та набувати досвіду самостійності, призводить до формування залежності, невпевненості у собі та страху перед новими ситуаціями, що значно ускладнює адаптацію до закладу дошкільної освіти. Авторка також звертає увагу на те, що авторитарний стиль виховання, пов'язаний з жорсткими вимогами, покараннями та придушенням ініціативи дитини, може

призводити до формування тривожності, низької самооцінки та труднощів у встановленні довірливих стосунків з педагогом. Оптимальним для успішної адаптації є баланс між підтримкою та надання дитині можливостей для самостійності, коли батьки створюють безпечну базу, з якої дитина може досліджувати світ, знаючи, що завжди може повернутися за підтримкою.

Попередній досвід соціалізації дитини відіграє визначальну роль у формуванні готовності до відвідування закладу дошкільної освіти та безпосередньо впливає на перебіг адаптаційного процесу. Діти, які мали досвід відвідування груп раннього розвитку, гуртків, часто бували в гостях, грались на дитячих майданчиках з однолітками, набувають цінного досвіду соціальної взаємодії, який допомагає їм швидше орієнтуватися у новій соціальній ситуації [7, с. 60]. Такі діти вже знайомі з необхідністю слухати дорослого, який не є членом сім'ї, дотримуватися певних правил у колективі, ділитися іграшками та взаємодіяти з іншими дітьми. Натомість діти, які до відвідування дитячого садка виховувались виключно вдома, мали обмежене коло спілкування та рідко контактували з однолітками, можуть відчувати значні труднощі через відсутність досвіду групової взаємодії. Особливо складною є адаптація для дітей, які є єдиними у сім'ї та звикли до постійної уваги дорослих, оскільки у дитячому садку їм доводиться ділити увагу вихователя з іншими дітьми, чекати своєї черги, враховувати потреби інших. Підготовка дитини до відвідування закладу дошкільної освіти, яка включає поступове розширення кола соціальних контактів, знайомство з правилами групової поведінки та формування навичок самообслуговування, значно полегшує процес адаптації.

У дослідженнях Олени Ємельянової детально проаналізовано роль батьківської готовності до розлуки з дитиною як важливого чинника успішної адаптації. Науковець обґрунтовує, що тривожність батьків, їхні сумніви щодо правильності рішення віддати дитину до дитячого садка,

страхи за її безпеку та благополуччя передаються дитині та посилюють її власну тривогу щодо розлуки [13, с. 23]. Ємельянова підкреслює, що батьки, які впевнені у своєму рішенні, позитивно налаштовані щодо закладу освіти, довіряють вихователям та демонструють спокій під час прощання, допомагають дитині відчувати безпеку та прийняти нову ситуацію. Дослідниця також звертає увагу на важливість узгодженості позицій обох батьків та інших членів сім'ї щодо відвідування дитячого садка, оскільки розбіжності у поглядах, коли хтось з близьких висловлює сумніви або жалість до дитини, підривають впевненість дитини та ускладнюють адаптацію. Особливо важливим є правильний ритуал прощання, коли батьки чітко повідомляють дитині, що залишають її у садку, обіцяють повернутися в конкретний час та йдуть спокійно, без довгих прощань та виявів тривоги, що дає дитині почуття передбачуваності та контролю над ситуацією.

Характеристики освітнього середовища закладу дошкільної освіти становлять ще одну важливу групу чинників, що визначають успішність адаптації дітей. До них належать організація предметно-розвивального середовища, режим дня, методи та прийоми роботи педагогів, психологічна атмосфера у групі, наповнюваність групи та якість матеріально-технічного забезпечення [19, с. 8]. Привабливе, естетично оформлене групове приміщення з достатньою кількістю різноманітних іграшок, зонуванням простору для різних видів діяльності, наявністю затишних куточків для уединення створює сприятливі умови для пошукової активності дитини та допомагає їй швидше освоїтися у новому середовищі. Комфортний температурний режим, належне освітлення, доступність усіх необхідних засобів гігієни та якісне харчування забезпечують фізіологічний комфорт дитини, що є базовою умовою для успішної психологічної адаптації. Чіткий, але гнучкий режим дня, який передбачає зміну видів діяльності, достатній час для гри, прогулянок та відпочинку, дозволяє дитині швидше

звикнути до нового ритму життя та почувати себе впевнено у передбачуваній обстановці.

Особистісні та професійні якості вихователя належать до найбільш значущих чинників адаптації, що підтверджується численними дослідженнями у галузі дошкільної педагогіки. Галина Кулеба у своїй праці про спільну роботу вихователя та сім'ї підкреслює, що емпатійність педагога, його здатність розуміти емоційні стани дітей, чутливість до їхніх потреб, терпіння та доброзичливість створюють атмосферу психологічної безпеки, яка є ключовою умовою успішної адаптації [16]. Дослідниця обґрунтовує, що вихователь має володіти широким репертуаром стратегій взаємодії з дітьми, вміти гнучко адаптувати свої вимоги до індивідуальних особливостей кожної дитини, знаходити ресурси для підтримки дітей у складних емоційних станах. Кулеба також наголошує на важливості готовності педагога до партнерської взаємодії з батьками, коли він не лише інформує їх про поведінку дитини, а й уважно вслуховується у їхні побоювання, враховує побажання щодо організації адаптаційного періоду та спільно з сім'єю розробляє індивідуальну стратегію підтримки дитини. Професійна компетентність вихователя, його знання вікової психології, володіння сучасними методами роботи з дітьми та готовність до професійного розвитку є запорукою якісної організації адаптаційного процесу.

Для узагальнення та систематизації чинників, що впливають на процес соціальної адаптації дітей дошкільного віку до закладу освіти, доцільно представити їх у вигляді структурованої таблиці (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Система чинників соціальної адаптації дітей до закладу дошкільної освіти

Рівень	Чинник	Характеристика впливу на адаптацію
--------	--------	------------------------------------

Індивідуальний рівень (характеристики дитини)	Стан здоров'я	Фізично здорові діти адаптуються швидше; часто хворіючі потребують більше часу та спеціальних умов
	Вік	Діти 3-4 років мають сильнішу прив'язаність до матері; старші дошкільники краще розуміють ситуацію
	Темперамент	Сангвініки адаптуються легко; холерики потребують регуляції активності; флегматики – більше часу; меланхоліки – особливої підтримки
	Рівень розвитку	Сформованість навичок самообслуговування, комунікативних умінь, мовлення полегшує адаптацію
	Емоційні особливості	Високий рівень тривожності, страхи, емоційна нестабільність ускладнюють адаптацію
	Попередній досвід соціалізації	Наявність досвіду спілкування з однолітками, відвідування гуртків значно полегшує адаптацію
Сімейний рівень (характеристики сім'ї)	Стиль виховання	Демократичний стиль сприяє; авторитарний та гіперопіка ускладнюють адаптацію
	Склад сім'ї	Діти з братами/сестрами адаптуються легше; єдині діти потребують більше уваги
	Якість прив'язаності	Безпечна прив'язаність до батьків сприяє довірі до педагога; тривожна – ускладнює
	Готовність батьків до розлуки	Впевненість батьків передається дитині; тривожність батьків посилює стрес
	Підготовка до садка	Активна підготовка (розповіді, екскурсії) значно полегшує адаптацію
	Співпраця із ЗДО	Готовність виконувати рекомендації, узгоджувати дії позитивно впливає на адаптацію
Інституційний рівень (характеристики ЗДО)	Особистість вихователя	Емпатійність, терпіння, професіоналізм є ключовими для успішної адаптації
	Організація середовища	Затишне, безпечне, естетичне середовище із зонуванням полегшує адаптацію
	Режим дня	Гнучкий, передбачуваний режим із поступовим введенням дитини сприяє адаптації
	Наповнюваність групи	Невеликі групи (до 15 дітей) дозволяють більше індивідуальної уваги
	Методи роботи	Ігрові методи, індивідуальний підхід, поступовість вимог сприяють адаптації
	Взаємодія з сім'єю	Партнерство, відкритість, регулярна комунікація з батьками полегшує процес

Як видно з таблиці 1.1, успішність адаптації визначається складною взаємодією чинників трьох рівнів, і оптимальні умови створюються тоді, коли всі ці чинники узгоджені та спрямовані на підтримку дитини у складний період входження у нове соціальне середовище. Індивідуальні характеристики дитини взаємодіють з особливостями сімейного виховання та професійними діями педагогів, створюючи унікальну конфігурацію можливостей та обмежень для кожної конкретної дитини. Саме тому не існує універсальних рецептів організації адаптації, а необхідним є системний підхід, який враховує весь комплекс чинників та дозволяє розробляти індивідуалізовані стратегії супроводу.

Дослідження взаємозв'язку між якістю дошкільної освіти та адаптацією дітей, проведені Сабіне Дунекацке та колегами, демонструють, що професійна компетентність педагогів у сфері адаптивної підтримки має вирішальне значення для успішного розвитку дітей у період адаптації. Науковці встановили, що вихователі, які володіють методами оцінювання розвитку дітей та вміють адаптувати навчальні завдання до рівня готовності кожної дитини, досягають значно кращих результатів у підтримці адаптації [47]. Дунекацке підкреслює, що адаптивна підтримка навчання передбачає здатність педагога гнучко реагувати на потреби дитини, створювати ситуації успіху та розвивальне середовище, яке дозволяє кожній дитині знайти діяльність відповідно до своїх інтересів. Організаційні умови закладу, зокрема оптимальна наповнюваність групи (12-15 дітей), наявність практичного психолога та належне матеріально-технічне забезпечення, створюють можливості для індивідуалізованої підтримки кожної дитини.

Особливої уваги потребують умови адаптації дітей з особливими освітніми потребами та дітей, які пережили травматичний досвід війни. Марія Шевченко обґрунтовує необхідність комплексного підходу до організації адаптації дітей в інклюзивному середовищі, який включає архітектурну доступність, спеціальне обладнання та залучення фахівців

супроводу [39, с. 80]. Сучасний контекст функціонування дошкільної освіти в Україні вимагає від педагогів знання основ травмоінформованого підходу, створення атмосфери стабільності та безпеки для дітей, які переживають наслідки воєнних подій [6, с. 3]. Психологічна служба закладу відіграє ключову роль у проведенні діагностики готовності дітей, консультуванні батьків та педагогів, розробці індивідуальних програм супроводу з використанням методів ігротерапії, арт-терапії та казкотерапії.

Таким чином, успішна соціальна адаптація дітей дошкільного віку до закладу освіти забезпечується комплексом взаємопов'язаних чинників та умов, які охоплюють індивідуальні характеристики дитини, особливості сімейного виховання та якість освітнього середовища. Біологічні передумови, зокрема стан здоров'я та особливості нервової системи, створюють фізіологічну основу для адаптаційних можливостей організму. Психологічні чинники, включаючи рівень розвитку пізнавальних процесів, емоційної сфери, комунікативних навичок та попередній досвід соціалізації, визначають готовність дитини до встановлення нових соціальних зв'язків. Соціальні чинники, пов'язані зі стилем сімейного виховання, якістю прив'язаності, підготовкою до садка та готовністю батьків до співпраці з педагогами, створюють зовнішні умови для успішної адаптації. Характеристики освітнього середовища закладу, включаючи особистість вихователя, організацію простору, методи роботи та психологічну атмосферу у групі, є тим контекстом, у якому розгортається адаптаційний процес. Лише системний підхід, який враховує весь комплекс цих чинників та передбачає індивідуалізацію супроводу кожної дитини, дозволяє забезпечити якісну адаптацію та закласти міцний фундамент для подальшого розвитку особистості дошкільника.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

2.1. Роль педагога та освітнього середовища у процесі соціальної адаптації дітей

Успішність адаптації дітей дошкільного віку до закладу освіти значною мірою визначається особистістю вихователя та якістю освітнього середовища, у якому відбувається входження дитини у нове соціальне життя. Педагог є ключовою фігурою адаптаційного процесу, оскільки саме він створює атмосферу психологічної безпеки, надає емоційну підтримку дитині, організовує взаємодію у групі та забезпечує індивідуальний підхід до кожної дитини [16]. Водночас якість предметно-розвивального середовища, організація простору групового приміщення, естетика оформлення та наявність різноманітних матеріалів для діяльності створюють фізичні умови, які або сприяють, або перешкоджають швидкій адаптації. Взаємодія цих двох компонентів – особистості педагога та освітнього середовища – формує той контекст, у якому дитина проживає найскладніший період свого дошкільного дитинства, і від якості цього контексту залежить не лише швидкість адаптації, а й формування базового ставлення дитини до освітніх закладів та навчання загалом.

Особистість вихователя як чинник адаптації характеризується сукупністю професійних та людських якостей, які забезпечують здатність встановлювати продуктивні стосунки з дітьми та створювати сприятливий психологічний клімат у групі. До найважливіших особистісних якостей педагога належать емпатійність, терпіння, доброзичливість, емоційна стабільність, оптимізм та щира любов до дітей [33, с. 115]. Емпатійність дозволяє вихователю тонко відчувати емоційний стан кожної дитини, розуміти причини тих чи інших поведінкових реакцій, своєчасно помічати

ознаки дискомфорту та надавати адекватну підтримку. Терпіння є необхідною якістю, адже процес адаптації вимагає від педагога готовності багаторазово пояснювати одні й ті самі правила, заспокоювати дітей, які плачуть, допомагати у найпростіших діях, не виявляючи роздратування чи втоми. Доброзичливість та щирість у стосунках з дітьми формують атмосферу довіри, коли дитина відчуває, що її приймають такою, якою вона є, і готові підтримати у будь-якій ситуації. Емоційна стабільність педагога особливо важлива, оскільки діти дуже чутливі до настрою дорослого і легко «зарадаються» його тривогою або роздратуванням, тому вихователь має вміти контролювати власні емоції та зберігати спокій навіть у напружених ситуаціях.

Професійна компетентність вихователя включає систему знань, умінь та навичок, необхідних для ефективної організації адаптаційного процесу та педагогічної взаємодії з дітьми дошкільного віку. Базові знання з вікової психології дозволяють педагогу розуміти закономірності розвитку дітей, їхні вікові можливості та обмеження, що є основою для адекватних очікувань та вимог [4, с. 78]. Володіння методами педагогічної діагностики дає можливість оцінити рівень готовності дитини до відвідування закладу освіти, виявити індивідуальні особливості, сильні сторони та потенційні труднощі. Знання сучасних педагогічних технологій, зокрема методів позитивної дисципліни, ігрових методик, технік активного слухання та ненасильницької комунікації, розширює репертуар педагогічних стратегій та дозволяє гнучко реагувати на різноманітні ситуації. Особливо важливим є володіння методами роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби, та розуміння принципів інклюзивної освіти, що стає все більш актуальним у сучасних умовах [20, с. 34].

Стиль педагогічної взаємодії вихователя з дітьми справляє безпосередній вплив на перебіг адаптаційного процесу та визначає характер стосунків, які складаються між педагогом та дитиною. Демократичний

стиль, який характеризується повагою до особистості дитини, врахуванням її думки, заохоченням ініціативи та самостійності при збереженні чітких, але гнучких правил, створює найбільш сприятливі умови для адаптації [12, с. 145]. За такого стилю діти відчують себе суб'єктами, а не об'єктами педагогічного впливу, що формує впевненість у собі, готовність досліджувати нове середовище та ініціювати соціальні контакти. Авторитарний стиль з жорсткими вимогами, пригніченням активності дитини, частими зауваженнями та покараннями може призводити до формування тривожності, пасивності або, навпаки, протестної поведінки, що значно ускладнює адаптацію. Ліберальний стиль з відсутністю чітких правил, недостатнім керівництвом діяльністю дітей також не є оптимальним, оскільки діти потребують структури, передбачуваності та впевненості у тому, що дорослий контролює ситуацію і може захистити їх. Оптимальним є поєднання теплоти у стосунках з чіткістю вимог, коли дитина відчуває любов та прийняття, але водночас розуміє межі дозволеного та наслідки своїх дій.

Комунікативна компетентність педагога виявляється у здатності встановлювати ефективний діалог з дитиною, враховуючи її віковий рівень розуміння, емоційний стан та індивідуальні особливості. Використання техніки активного слухання дозволяє вихователю демонструвати дитині, що її почуття та переживання є важливими та прийнятними [11, с. 67]. Це передбачає не лише вислуховування слів дитини, а й відображення її емоцій, прояв розуміння та співчуття без оцінювання чи заперечення почуттів. Вербалізація емоцій дитини допомагає їй краще усвідомити власні переживання та відчути підтримку дорослого.

Здатність педагога до індивідуалізації освітнього процесу є критично важливою для успішної адаптації дітей з різним рівнем готовності та різноманітними потребами. Індивідуальний підхід передбачає розуміння унікальності кожної дитини, врахування її темпераменту, швидкості

адаптації, рівня розвитку навичок самообслуговування та комунікації, попереднього досвіду соціалізації [30, с. 166]. Для деяких дітей оптимальним є поступове введення у режим групи, коли у перші дні вони перебувають у садку лише кілька годин, тоді як інші можуть одразу залишатися на повний день. Одні діти потребують постійної близькості вихователя, фізичного контакту, індивідуальної уваги, тоді як інші швидко включаються у гру з однолітками і не потребують активної підтримки дорослого. Педагог має гнучко адаптувати свої вимоги, темп діяльності, способи комунікації до особливостей кожної конкретної дитини, не застосовуючи однакових стандартів до всіх. Це вимагає високого рівня професіоналізму, творчості та готовності до постійної рефлексії власної педагогічної діяльності.

Організація взаємодії вихователя з дитиною під час режимних моментів має особливе значення для формування почуття безпеки та довіри у період адаптації. Ранкова зустріч дитини у групі задає тон усьому дню і має бути теплою, особистісною, з привітанням дитини на ім'я, посмішкою та невимушеною розмовою [25]. Важливо допомогти дитині здійснити ритуал прощання з батьками, підтримати її, якщо вона засмутилася, запропонувати цікаву діяльність, яка допоможе переключити увагу. Під час харчування педагог має створювати спокійну, доброзичливу атмосферу, заохочувати дітей до самостійності, але при цьому надавати допомогу тим, хто її потребує, не наполягати на з'їданні всієї порції, враховувати індивідуальні смаки та особливості апетиту.

Роль вихователя у формуванні соціальних навичок дітей та створенні позитивної атмосфери у групі є важливим аспектом адаптаційного процесу. Педагог виступає посередником у встановленні контактів між дітьми, допомагає знайомитися, ініціювати спільні ігри, долати сором'язливість [37, с. 168]. Він демонструє моделі конструктивної поведінки, навчає дітей способам мирного розв'язання конфліктів, формує атмосферу взаємоповаги

та взаємодопомоги. Важливо, щоб вихователь забезпечував включення всіх дітей у життя групи, особливо тих, хто має труднощі у встановленні контактів, запобігав формуванню ізольованих або відкинутих дітей. Створення традицій групи, спільних ритуалів, святкування днів народження формує почуття спільності, приналежності до колективу, що полегшує адаптацію та створює позитивну емоційну атмосферу. Вихователь має вміти розпізнавати перші ознаки булінгу, агресії, дискримінації та своєчасно втручатися, формуючи у дітей толерантне ставлення до відмінностей, повагу до кожної людини незалежно від її особливостей.

Професійна взаємодія вихователя з батьками є необхідною умовою успішної адаптації дитини, оскільки узгодженість дій закладу освіти та сім'ї створює стабільність та передбачуваність для дитини. Ще до початку відвідування садка педагог має встановити контакт з батьками, провести ознайомлювальну бесіду, зібрати інформацію про особливості дитини, її звички, страхи, улюблені заняття [8, с. 18]. Важливо обговорити з батьками їхні очікування, побоювання, узгодити стратегію адаптації, зокрема режим відвідування, ритуал прощання, способи підтримки дитини. Під час адаптаційного періоду вихователь має регулярно інформувати батьків про успіхи дитини, труднощі, що виникають, емоційний стан, надавати конкретні рекомендації щодо підтримки вдома.

Предметно-розвивальне середовище закладу дошкільної освіти є матеріальною основою, яка або сприяє, або перешкоджає успішній адаптації дітей та їхньому подальшому розвитку. Сучасні вимоги до організації освітнього простору визначені у Базовому компоненті дошкільної освіти та методичних рекомендаціях Міністерства освіти і науки України [3, с. 28]. Середовище має бути безпечним, доступним, естетичним, варіативним, трансформованим та насиченим різноманітними матеріалами, які викликають інтерес дітей та стимулюють їхню пізнавальну

активність. Безпека є першочерговою вимогою, що передбачає відсутність гострих кутів, надійне кріплення меблів, використання екологічно чистих матеріалів, регулярне провітрювання та підтримання оптимального температурного режиму. Доступність означає, що всі матеріали та іграшки розташовані на такій висоті, щоб діти могли самостійно брати їх та повертати на місце, що формує самостійність та відповідальність. Естетика оформлення групового приміщення створює емоційний комфорт, радість від перебування у красивому просторі, формує естетичний смак дітей.

Зонування простору групового приміщення дозволяє створити умови для різноманітних видів діяльності та задовольнити різні потреби дітей. Ігрова зона з різними видами іграшок – конструкторами, ляльками, машинками, іграшковою меблями, атрибутами для сюжетно-рольових ігор – є основним простором для самостійної діяльності дітей [10, с. 156]. Для адаптаційного періоду особливо важливою є наявність іграшок, які нагадують домашнє середовище і допомагають дитині відчувати зв'язок між домом та садком. Зона творчості з матеріалами для малювання, ліплення, аплікації стимулює творчу активність та надає можливість для вираження емоцій через мистецтво. Книжковий куточок з яскравими книжками, зручними подушками створює затишну атмосферу для спокійної діяльності. Особливо важливим для адаптації є куточок уединення – невелика зона, відгороджена ширмою або створена за допомогою м'яких модулів, де дитина може побути наодинці, заспокоїтися, відпочити від інтенсивного спілкування. Наявність дзеркал, фотографій дітей та їхніх сімей на стінах допомагає створити персоналізований простір, де кожна дитина відчуває своє місце та приналежність до групи.

Організація режиму дня у закладі дошкільної освіти має важливе значення для адаптації, оскільки чіткий, передбачуваний розпорядок створює відчуття стабільності та контролю над ситуацією. Режим дня має бути гнучким, враховувати вікові потреби дітей у русі, відпочинку,

харчуванні, включати достатньо часу для самостійної гри [19, с. 12]. У період адаптації особливо важливо не перевантажувати дітей організованими заняттями, надавати більше можливостей для вільної гри, рухової активності, релаксації. Ритуали та традиції, які повторюються щодня – ранкове коло, пісня перед обідом, вечірнє прощання – створюють передбачуваність та допомагають дітям орієнтуватися у часі. Візуальний розклад дня з картинками допомагає дітям зрозуміти послідовність подій та знижує тривожність через невизначеність.

Для узагальнення та візуалізації взаємодії ключових компонентів, що забезпечують успішну адаптацію дітей, доцільно представити інтегровану модель ролі педагога та освітнього середовища (рис. 2.1). Ця модель демонструє системний характер адаптаційного процесу та взаємозв'язок усіх його складових.

Рис. 2.1. Інтегрована модель ролі педагога та освітнього середовища у процесі соціальної адаптації дітей

Як видно з рис. 2.1, успішна адаптація дитини забезпечується комплексною взаємодією особистісно-професійних характеристик педагога та якісно організованого освітнього середовища. Особистість вихователя, його емпатійність, професійна компетентність та комунікативні навички створюють соціально-емоційний контекст адаптації, тоді як предметно-розвивальне середовище, організація простору та режиму дня формують матеріально-організаційні умови. Ці два компоненти перебувають у постійній взаємодії та взаємовпливі: педагог наповнює фізичне середовище емоційним змістом через свою взаємодію з дітьми, а якісне середовище розширює можливості педагога для індивідуалізації освітнього процесу. У центрі цієї системи перебуває дитина з її індивідуальними особливостями, потребами та можливостями, і саме на неї спрямовані всі компоненти освітнього простору. Психологічна атмосфера безпеки та прийняття є тим

інтегруючим чинником, який об'єднує всі елементи системи та створює оптимальні умови для успішної адаптації.

Таким чином, роль педагога та освітнього середовища у процесі соціальної адаптації дітей до закладу дошкільної освіти є визначальною для успішності цього складного періоду. Особистісні якості вихователя – емпатійність, терпіння, доброзичливість, емоційна стабільність – у поєднанні з професійною компетентністю, володінням сучасними методами роботи та здатністю до індивідуалізації освітнього процесу створюють соціально-емоційну основу адаптації. Демократичний стиль взаємодії, комунікативна компетентність, вміння організовувати режимні моменти та формувати позитивну атмосферу у групі забезпечують якість повсякденної педагогічної практики. Партнерська взаємодія з батьками створює узгодженість впливів та стабільність для дитини. Предметно-розвивальне середовище з його безпекою, естетикою, зонуванням простору та варіативністю матеріалів формує матеріальну основу для різноманітної діяльності дітей. Організація гнучкого, передбачуваного режиму дня та створення психологічної атмосфери безпеки інтегрують усі компоненти освітнього простору у єдину систему підтримки дитини. Лише комплексний підхід, який враховує всі ці аспекти, дозволяє забезпечити якісну адаптацію та створити міцний фундамент для подальшого розвитку дитини у закладі дошкільної освіти.

2.2. Форми, методи та технології соціальної адаптації дітей дошкільного віку

Ефективність процесу соціальної адаптації дітей до закладу дошкільної освіти значною мірою залежить від правильного вибору та поєднання різноманітних форм, методів та технологій педагогічної роботи,

які враховують вікові особливості дошкільників та індивідуальні потреби кожної дитини. Сучасна педагогічна практика має у своєму розпорядженні широкий арсенал засобів, які допомагають зробити період адаптації більш м'яким, комфортним та результативним для дітей. Важливо розуміти, що жоден окремий метод чи форма роботи не можуть забезпечити успішну адаптацію, необхідним є комплексний підхід, який інтегрує різні засоби впливу у цілісну систему педагогічного супроводу дитини у складний період входження у нове соціальне середовище [2]. Підбір конкретних форм та методів роботи має здійснюватися з урахуванням вікових характеристик дітей, їхнього попереднього досвіду, рівня розвитку та індивідуальних особливостей, що вимагає від педагогів професіоналізму, творчості та гнучкості у педагогічній діяльності.

Форми організації адаптаційного процесу визначають способи об'єднання дітей та структурування їхньої взаємодії під час різних видів діяльності у період звикання до закладу дошкільної освіти. Індивідуальна форма роботи передбачає взаємодію педагога з однією дитиною і є особливо важливою на початковому етапі адаптації, коли дитина потребує максимальної уваги, підтримки та індивідуального темпу входження у режим групи [7, с. 61]. Під час індивідуальної роботи вихователь може краще пізнати особливості дитини, встановити з нею довірливі стосунки, допомогти опанувати новий простір, навчити користуватися іграшками та матеріалами, підтримати у складних емоційних станах. Групова форма роботи об'єднує невелику кількість дітей для спільної діяльності, що створює можливості для розвитку навичок спілкування, співпраці, встановлення дружніх контактів. Фронтальна форма передбачає одночасну роботу зі всіма дітьми групи і використовується для проведення ранкових кіл, спільних ігор, музичних занять, що формує почуття спільності та приналежності до колективу. На початку адаптаційного періоду переважають індивідуальні та малогрупові форми роботи, поступово

збільшується частка групових та фронтальних форм у міру звикання дітей до закладу освіти.

Ігрові методи є провідними у роботі з дітьми дошкільного віку під час адаптації, оскільки саме гра є природною формою діяльності дитини, у якій вона відчувається найбільш комфортно та впевнено. Використання ігрових прийомів дозволяє знизити рівень тривожності, допомогти дитині відволіктися від негативних переживань, пов'язаних з розлукою з батьками, встановити контакти з однолітками у невимушеній атмосфері [37, с. 167]. Сюжетно-рольові ігри надають дітям можливість програти різноманітні соціальні ситуації, відтворити знайомі побутові сцени, що допомагає зменшити невизначеність та страх перед новим середовищем. Дидактичні ігри сприяють розвитку пізнавальних процесів, формуванню уваги, пам'яті, мислення у цікавій, емоційно насиченій формі. Рухливі ігри дозволяють дітям виплеснути накопичену напругу, задовольнити природну потребу у русі, розвинути координацію та спритність. Театралізовані ігри допомагають дітям виразити емоції, подолати сором'язливість, розвинути творчі здібності та комунікативні навички. Важливо, щоб ігри були доступними за складністю, короткочасними, з чіткими правилами, викликали позитивні емоції та бажання грати разом з іншими дітьми.

Наочні методи базуються на особливостях наочно-образного мислення дошкільників та їхній потребі у безпосередньому сприйманні інформації через органи чуття. Використання яскравих іграшок, картинок, фотографій допомагає привернути увагу дітей, викликати інтерес до нового середовища, полегшити засвоєння правил поведінки у групі [10, с. 178]. Візуальний розклад дня з картинками режимних моментів допомагає дітям орієнтуватися у часі, розуміти послідовність подій, що знижує тривожність через невизначеність. Демонстрація способів дій, показ вихователем або іншими дітьми, як правильно виконувати ті чи інші дії, є ефективним засобом навчання навичкам самообслуговування та соціальної взаємодії.

Використання іграшок-персонажів, які стають друзями дітей та супроводжують їх протягом дня, створює емоційний зв'язок та полегшує адаптацію. Спостереження за діяльністю інших дітей дозволяє новачкам поступово включатися у життя групи, наслідувати поведінку однолітків, які вже адаптувалися, засвоювати норми та правила групи природним шляхом.

Словесні методи включають різноманітні форми мовленнєвого спілкування педагога з дітьми, які допомагають встановити контакт, донести інформацію, підтримати емоційно, навчити соціальним нормам. Бесіда є основним методом встановлення довірливих стосунків з дитиною, коли вихователь запитує про настрій, інтереси, бажання дитини, уважно слухає її розповіді, демонструє зацікавленість та розуміння [11, с. 89].

Практичні методи передбачають безпосередню участь дітей у різноманітних видах діяльності, що сприяє формуванню навичок, розвитку самостійності, встановленню соціальних контактів через спільну роботу. Вправлення у виконанні дій самообслуговування допомагає дітям набутти впевненості у власних силах, відчутти себе самостійними та компетентними [15, с. 156]. Важливо створювати ситуації, коли дитина може проявити самостійність у доступних для неї діях, заохочувати кожную спробу, надавати допомогу лише тоді, коли вона дійсно необхідна. Організація спільної діяльності дітей у невеликих групах навчає співпраці, узгодженню дій, розподілу обов'язків, формує досвід позитивної соціальної взаємодії. Створення виробів у процесі продуктивної діяльності дає дітям відчуття досягнення, можливість побачити результат своїх зусиль, поділитися ним з іншими. Виконання доручень вихователя формує відповідальність, почуття значущості, довіру до дорослого, допомагає дитині відчутти себе корисною та потрібною у групі.

Ігротерапія як технологія адаптації використовує терапевтичні можливості гри для профілактики та корекції емоційних труднощів, розвитку соціальних навичок, опрацювання психотравмуючих переживань.

У процесі вільної гри діти можуть безпечно виразити свої страхи, тривогу, агресію, відтворити травмуючі ситуації та знайти способи їх подолання [2]. Спрямована гра під керівництвом педагога або психолога дозволяє моделювати різноманітні соціальні ситуації, програвати правильні моделі поведінки, навчати дітей конструктивним способам розв'язання конфліктів. Ігри на знайомство допомагають дітям дізнатися імена однолітків, встановити перші контакти, подолати сором'язливість. Ігри на розвиток емпатії навчають дітей розпізнавати емоції інших людей, розуміти їхні почуття, виявляти співчуття та підтримку. Кооперативні ігри, де діти досягають спільної мети, формують навички співпраці, взаємодопомоги, здатність узгоджувати свої дії з діями інших. Важливо, щоб у груповій кімнаті був різноманітний ігровий матеріал, який дозволяє дітям обирати види ігор відповідно до своїх інтересів та емоційних потреб.

Арт-терапія використовує можливості образотворчої діяльності для вираження та опрацювання емоцій, гармонізації емоційного стану, розвитку творчого потенціалу дитини. Малювання дозволяє дітям виразити те, що вони не можуть чи не вміють висловити словами, відобразити свій внутрішній світ, переживання, страхи у візуальній формі [49]. У процесі творчості дитина може безпечно виплеснути негативні емоції, трансформувати тривогу у конструктивну діяльність, отримати задоволення від створення чогось власноруч. Ліплення з пластиліну або глини має додатковий терапевтичний ефект через тактильні відчуття, можливість розім'яти матеріал, що допомагає зняти м'язову напругу та емоційне напруження. Колективне створення панно, колажів об'єднує дітей, формує почуття спільності, дозволяє побачити, як індивідуальні внески кожного складаються у спільний результат. Аплікація розвиває дрібну моторику, увагу, акуратність, дає можливість створити красиву роботу, яку можна подарувати батькам або прикрасити нею групову кімнату. Важливо, щоб матеріали для творчості були доступними для дітей

у будь-який час, коли вони відчують потребу виразити свої емоції через мистецтво.

Казкотерапія базується на терапевтичних можливостях казки як універсального засобу передачі культурного досвіду, моделювання життєвих ситуацій, опрацювання емоційних проблем. Слухання казок про дітей, які йдуть до дитячого садка, переживають схожі труднощі та успішно їх долають, допомагає дитині ідентифікувати себе з героєм, побачити, що її переживання є нормальними, знайти способи подолання труднощів [25].

Музикотерапія використовує вплив музики та музичної діяльності на емоційний стан дитини, її поведінку та соціальну взаємодію. Слухання спокійної, мелодійної музики під час входження дітей до групи вранці створює приємну атмосферу, допомагає налаштуватися на позитивний лад, знизити рівень тривожності [27, с. 67]. Співання пісень разом з дітьми об'єднує групу, створює почуття спільності, допомагає запам'ятати режимні моменти та правила поведінки у веселій, невимушеній формі. Музично-рухові ігри поєднують музику з рухом, що особливо подобається дошкільникам, дозволяє їм виразити енергію, розвинути координацію, навчитися узгоджувати свої дії з діями інших дітей. Гра на дитячих музичних інструментах надає можливість для самовираження, експериментування зі звуками, розвитку ритмічного чуття та музичних здібностей. Музичний супровід під час різних видів діяльності створює емоційний фон, структурує час, допомагає переключатися з одного виду діяльності на інший. Важливо підбирати музику відповідно до завдань конкретного моменту – бадьору для ранкової гімнастики, спокійну для підготовки до сну, веселу для рухливих ігор.

Пісочна терапія надає дітям унікальні можливості для сенсорного досвіду, творчої діяльності, опрацювання емоційних проблем через маніпуляції з піском та створення композицій у піщаниці. Тактильний контакт з піском має заспокійливий ефект, знімає м'язове та емоційне

напруження, допомагає дитині розслабитися та відчувати себе комфортно [34, с. 45].

Ритуали та традиції відіграють важливу роль у створенні передбачуваності, стабільності та почуття спільності у групі, що особливо важливо для дітей у період адаптації. Ранкове коло як щоденний ритуал привітання дозволяє кожній дитині відчувати, що її помітили, їй раді, вона є важливою частиною групи [16]. Під час ранкового кола діти можуть поділитися своїм настроєм, розповісти про щось важливе, почути плани на день, що створює відчуття причетності та контролю над ситуацією. Ритуал прощання наприкінці дня допомагає підбити підсумки, відзначити досягнення, попрощатися один з одним до завтра, створює завершеність та передбачуваність. Традиція святкування днів народження формує відчуття особливості кожної дитини, радість від приналежності до групи, очікування власного свята. Ритуали перед обідом, сном, прогулянкою структурують час, допомагають дітям зрозуміти, що відбувається далі, підготуватися до зміни діяльності. Створення власних грузових традицій, які є унікальними для конкретної групи, формує ідентичність колективу, почуття гордості за приналежність до нього.

Адаптаційні заняття як спеціально організована форма роботи спрямовані на полегшення процесу входження дітей у нове соціальне середовище через систему ігор, вправ, творчих завдань. Заняття на знайомство допомагають дітям дізнатися імена одне одного, знайти спільні інтереси, встановити перші контакти у структурованій, безпечній ситуації [13, с. 34].

Організація поступового входження дитини у режим закладу освіти є важливою технологією м'якої адаптації, яка передбачає індивідуальний темп збільшення часу перебування дитини у групі. На початковому етапі рекомендується, щоб дитина перебувала у садку лише кілька годин, в ідеалі до обіду, що дозволяє їй поступово звикнути до нового середовища без

надмірного навантаження [30, с. 165]. Коли дитина почувається комфортно протягом короткого періоду, можна поступово збільшувати час перебування, додаючи обід, потім денний сон, поки дитина не буде готова залишатися на повний день. Деяким дітям може знадобитися присутність матері у групі на перших порах, що дає їм відчуття безпеки та допомагає швидше довіритися вихователю. Поступовість входження особливо важлива для дітей молодшого віку, з високою тривожністю, без досвіду розлуки з близькими, дітей з особливими потребами. Важливо узгоджувати темп адаптації з батьками, враховувати їхні можливості та потреби, але при цьому орієнтуватися насамперед на готовність та комфорт дитини.

Таким чином, успішна адаптація дітей дошкільного віку до закладу освіти забезпечується комплексним використанням різноманітних форм, методів та технологій педагогічної роботи, які доповнюють один одного та створюють цілісну систему підтримки дитини. Поєднання індивідуальних, групових та фронтальних форм організації діяльності дозволяє враховувати як індивідуальні потреби кожної дитини, так і завдання формування дитячого колективу. Ігрові, наочні, словесні та практичні методи забезпечують різноманітність педагогічних впливів та відповідають віковим особливостям дошкільників.

2.3. Взаємодія закладу дошкільної освіти з сім'єю у процесі адаптації дитини

Ефективність адаптаційного процесу значною мірою залежить від якості взаємодії між закладом дошкільної освіти та сім'єю дитини, оскільки узгодженість виховних впливів, взаємна підтримка та партнерство між педагогами та батьками створюють стабільне, передбачуване середовище для дитини у складний період входження у нове соціальне життя. Сім'я та

заклад освіти є двома найважливішими інституціями соціалізації дитини дошкільного віку, і від того, наскільки конструктивно вони співпрацюють, залежить не лише успішність адаптації, а й подальший розвиток дитини, формування її особистості, ставлення до навчання та соціальної взаємодії [8, с. 5]. Традиційна модель, коли заклад освіти лише інформує батьків про поведінку дитини та висуває вимоги до сім'ї, поступається місцем партнерській моделі, яка передбачає рівноправну взаємодію, взаємоповагу, спільне прийняття рішень та розподіл відповідальності за розвиток дитини. Така модель вимагає від педагогів нових компетенцій у сфері роботи з батьками, готовності до діалогу, гнучкості у виборі форм співпраці, розуміння особливостей різних типів сімей та їхніх потреб.

Підготовка сім'ї до вступу дитини до закладу дошкільної освіти є важливим етапом, який закладає основу для успішної адаптації та конструктивної співпраці між батьками та педагогами. Задовго до початку відвідування садка батькам важливо отримати інформацію про те, що таке адаптація, які етапи вона включає, скільки часу може тривати, які поведінкові та емоційні реакції є нормальними для цього періоду [36, с. 112]. Розуміння того, що плач, відмова від їжі, порушення сну на початковому етапі є природними проявами стресу, допомагає батькам не панікувати, зберігати спокій та впевненість, які передаються дитині. Важливо обговорити з батьками їхні власні почуття щодо розлуки з дитиною, допомогти їм усвідомити та прийняти тривогу, провину, сумніви, які вони можуть відчувати, оскільки неопрацьовані емоції батьків посилюють тривогу дитини. Знайомство з закладом освіти ще до початку відвідування, коли батьки разом з дитиною можуть відвідати групову кімнату, побачити ігровий майданчик, познайомитися з вихователем, створює позитивний образ садка та знижує страх перед невідомим. Батькам важливо отримати конкретні рекомендації щодо того, як готувати дитину вдома – розповідати про садок у позитивному ключі, читати відповідні

книжки, грати у дитячий садок, наближати домашній режим до режиму закладу, формувати навички самообслуговування.

Встановлення довірливих стосунків між батьками та вихователем є базовою умовою для успішної співпраці та ефективної підтримки дитини у період адаптації. Перша зустріч педагога з батьками має бути доброзичливою, неформальною, спрямованою на встановлення особистісного контакту та формування атмосфери взаємної поваги [33, с. 116]. Під час знайомства вихователь має виявити щире зацікавлення дитиною та сім'єю, запитати про особливості дитини, її інтереси, звички, здоров'я, попередній досвід соціалізації, що демонструє індивідуальний підхід та турботу. Важливо дати батькам можливість висловити свої очікування, побоювання, побажання щодо перебування дитини у садку, уважно вислухати їх, прояв розуміння та емпатії. Педагог має бути відкритим до питань батьків, готовим детально пояснити особливості організації життя групи, підходи до виховання, методи роботи з дітьми, що формує прозорість та довіру. Демонстрація професіоналізму у поєднанні з людяністю, щирістю, готовністю до співпраці створює основу для партнерських стосунків, коли батьки відчують, що педагог є їхнім союзником у турботі про дитину, а не контролером або критиком їхніх виховних практик.

Збір інформації про дитину та особливості сімейного виховання допомагає педагогу краще зрозуміти індивідуальність кожної дитини та розробити оптимальну стратегію її супроводу у період адаптації. Анкетування батьків надає структуровану інформацію про стан здоров'я дитини, рівень розвитку навичок самообслуговування, особливості режиму дня вдома, харчові вподобання та алергії, характер сну, попередній досвід соціалізації, склад сім'ї, стиль виховання [16]. Індивідуальна бесіда дозволяє уточнити отримані дані, обговорити нюанси, які важко відобразити у письмовій формі, встановити більш глибокий контакт з

батьками. Особливо важливо з'ясувати, які способи заспокоєння найкраще працюють для конкретної дитини, що допомагає їй відволіктися або розслабитися, які іграшки або предмети є особливо значущими, як дитина зазвичай реагує на нові ситуації та людей. Інформація про можливі травматичні події у житті дитини, складні сімейні обставини, особливі потреби допомагає педагогу бути максимально чутливим та адекватним у взаємодії з дитиною. Важливо запевнити батьків у конфіденційності наданої інформації та поясненні, що вся ця інформація використовується виключно для блага дитини, для створення найкращих умов її адаптації.

Узгодження єдиних вимог та підходів до виховання дитини між сім'єю та закладом освіти є необхідною умовою для створення стабільності та передбачуваності, які особливо важливі у період адаптації. Розбіжності у вимогах, методах заохочення та покарання, дозволеному та забороненому між домом та садком створюють для дитини додатковий стрес, вимагають постійного перемикавання між різними правилами, що ускладнює адаптацію [9]. Обговорення з батьками основних правил поведінки у групі, пояснення їхньої доцільності, узгодження того, які вимоги є принциповими, а де можлива гнучкість, допомагає досягти компромісу. Важливо, щоб батьки підтримували вдома ті самі вимоги щодо самообслуговування, культури поведінки за столом, спілкування з іншими людьми, які є у садку, що створює наступність та полегшує дитині засвоєння соціальних норм. Водночас необхідно враховувати, що домашнє середовище є більш вільним та індивідуалізованим, тому не всі групові правила мають дублюватися вдома. Педагог має допомогти батькам знайти баланс між підтримкою вимог закладу освіти та збереженням специфіки домашнього виховання, пояснити, що узгодженість не означає ідентичності, а передбачає взаємне розуміння та відсутність суперечливих вимог до дитини.

Інформування батьків про перебіг адаптаційного процесу та щоденні події у житті дитини є важливим аспектом взаємодії, який підтримує

залученість батьків, їхнє розуміння того, що відбувається з дитиною, можливість своєчасно реагувати на труднощі. Щоденна коротка розмова вихователя з батьками під час зустрічі дитини наприкінці дня надає оперативну інформацію про емоційний стан дитини, її активність, апетит, сон, взаємини з іншими дітьми, досягнення та труднощі [21]. Важливо, щоб ця інформація була конкретною, об'єктивною, збалансованою – вихователь має розповідати не лише про проблеми, а й обов'язково відзначати позитивні моменти, навіть маленькі успіхи дитини. Використання зошита взаємодії, куди вихователь записує важливу інформацію, а батьки можуть ставити запитання або повідомляти про події вдома, забезпечує більш систематичну комунікацію. Фотографії дитини під час різних видів діяльності у групі, які вихователь може надсилати батькам або розміщувати на інформаційному стенді, допомагають батькам побачити, як дитина почувається у садку, чим займається, з ким спілкується, що знижує їхню тривогу та підвищує довіру до закладу освіти. Регулярна інформація про групові події, плани на тиждень, теми занять дозволяє батькам бути в курсі освітнього процесу, підтримувати вдома теми, які вивчаються у садку, обговорювати з дитиною її досвід.

Консультативна допомога батькам у розв'язанні конкретних проблем, що виникають під час адаптації, є важливою формою індивідуальної роботи, яка надає батькам професійну підтримку та підвищує їхню виховну компетентність. Консультації можуть стосуватися широкого кола питань – як допомогти дитині, яка важко прощається вранці, що робити, якщо дитина відмовляється їсти у садку, як реагувати на регресивну поведінку вдома, як підтримати дитину, яка скаржиться на конфлікти з однолітками [8, с. 28]. Вихователь має надавати конкретні, практичні рекомендації, які батьки можуть реалізувати вдома, пояснювати механізми виникнення тих чи інших проблем, заспокоювати батьків щодо нормальності певних реакцій. Важливо, щоб консультації проводилися у доброзичливій, підтримуючій

атмосфері, без звинувачень чи критики батьків, з визнанням складності ситуації та їхніх зусиль допомогти дитині. У випадках, коли проблеми виходять за межі компетентності вихователя, важливо своєчасно залучити психолога закладу або рекомендувати батькам звернутися до зовнішніх фахівців. Консультації можуть проводитися як за запитом батьків, так і за ініціативою вихователя, якщо він помічає серйозні труднощі у адаптації дитини або проблемні аспекти у взаємодії батьків з дитиною.

Просвітницька робота з батьками спрямована на підвищення їхньої психолого-педагогічної компетентності, розуміння закономірностей розвитку дитини, оволодіння ефективними методами виховання та підтримки дитини. Батьківські збори на тему адаптації дають можливість донести до всіх батьків важливу інформацію про особливості адаптаційного процесу, типові труднощі та способи їх подолання, створити простір для обміну досвідом між батьками [44]. Семінари та майстер-класи з конкретних тем – організація режиму дня вдома, розвиток самостійності дитини, формування навичок спілкування, способи емоційної підтримки – надають батькам практичні інструменти для роботи. Інформаційні стенди з матеріалами про вікові особливості дітей, поради психолога, рекомендації щодо адаптації забезпечують доступність інформації у будь-який зручний час. Буклети та пам'ятки, які батьки можуть взяти додому, слугують нагадуванням про отриману інформацію та джерелом для повторного звернення. Важливо, щоб просвітницькі матеріали були написані зрозумілою мовою, містили конкретні приклади, були оформлені привабливо та не перевантажували батьків надмірною кількістю інформації.

Залучення батьків до життя групи та спільної діяльності з дітьми створює почуття спільноти, підвищує довіру батьків до закладу освіти, дозволяє їм краще зрозуміти, як живе їхня дитина у садку. Відкриті заняття, коли батьки можуть спостерігати за освітнім процесом, бачити, як їхня

дитина взаємодіє з вихователем та однолітками, допомагають їм отримати реальне уявлення про життя групи [50]. Спільні свята та розваги за участю батьків створюють радісну атмосферу, об'єднують сімей, формують почуття спільності та причетності до життя закладу освіти. Батьківські ранки, коли мама чи тато приходять до групи і проводять цікаву діяльність з дітьми – читають книжку, показують фокуси, розповідають про свою професію – підвищують статус дитини у групі, демонструють цінність кожної сім'ї. Участь батьків у створенні предметно-розвивального середовища, виготовленні посібників, оформленні групової кімнати формує відчуття власності, причетності до створення умов для розвитку дітей. Батьківські комітети як форма самоорганізації батьків допомагають у вирішенні організаційних питань, є посередниками між адміністрацією закладу та батьківською спільнотою, сприяють формуванню активної позиції батьків.

Робота з різними типами сімей вимагає від педагогів гнучкості, чутливості, здатності адаптувати форми та методи взаємодії до специфічних потреб та можливостей кожної родини. Молоді батьки, які вперше стикаються з вихованням дитини та не мають досвіду, потребують більше інформаційної підтримки, конкретних порад, заохочення та підтримки їхньої батьківської компетентності [52].

Подолання опору та труднощів у взаємодії з батьками є важливою професійною компетенцією педагога, оскільки не всі батьки легко йдуть на співпрацю, деякі можуть виявляти недовіру, критику, конфліктність. Причинами опору можуть бути негативний власний досвід відвідування дитячого садка, недовіра до освітніх інституцій загалом, високий рівень тривожності за дитину, розбіжності у виховних підходах [9]. Педагог має розуміти, що опір часто є проявом тривоги та прагнення захистити дитину, а не особистою неприязню до вихователя. Важливо зберігати спокій, доброзичливість, не переходити на захист чи контратаку, а намагатися

зрозуміти потреби та побоювання батьків, які стоять за їхньою поведінкою. Активне слухання, визнання почуттів батьків, готовність обговорювати спірні моменти, пошук компромісів допомагають поступово зняти опір та встановити конструктивні стосунки. У ситуаціях конфлікту важливо залучати адміністрацію закладу, психолога як медіаторів, які можуть допомогти сторонам почути одне одного та знайти взаємоприйнятне рішення. Систематична робота над встановленням довірливих стосунків, демонстрація професіоналізму, турботи про дитину, відкритості до діалогу поступово долає опір навіть найбільш критично налаштованих батьків.

Партнерська модель взаємодії закладу освіти та сім'ї передбачає визнання батьків як рівноправних учасників освітнього процесу, які мають право голосу у прийнятті рішень, що стосуються їхньої дитини. На відміну від традиційної моделі, де педагог виступає експертом, який повчає батьків, партнерська модель базується на повазі до батьківської компетентності, визнанні того, що батьки найкраще знають свою дитину [43, с. 872].

Використання сучасних технологій у взаємодії з батьками розширює можливості комунікації, робить її більш оперативною, доступною, зручною для обох сторін. Створення спільних чатів у месенджерах дозволяє швидко повідомляти батькам важливу інформацію, надсилати фотографії дітей, нагадування про події, отримувати оперативні відповіді на запитання [38].

Таким чином, взаємодія закладу дошкільної освіти з сім'єю у процесі адаптації дитини є критично важливим чинником успішності цього складного періоду та вимагає системного, продуманого підходу з боку педагогів. Підготовка батьків до вступу дитини до садка, встановлення довірливих стосунків між педагогами та батьками, збір інформації про особливості дитини та сім'ї закладають основу для ефективної співпраці. Узгодження виховних підходів, регулярне інформування батьків про перебіг адаптації, надання консультативної та просвітницької допомоги підтримують батьків у їхніх зусиллях допомогти дитині. Залучення батьків

до життя групи, врахування специфіки різних типів сімей, подолання опору через діалог та взаєморозуміння створюють атмосферу співпраці та спільної відповідальності. Партнерська модель взаємодії, яка визнає батьків рівноправними учасниками освітнього процесу, використання сучасних технологій комунікації та регулярне оцінювання ефективності співпраці є ознаками сучасного, орієнтованого на сім'ю підходу до організації дошкільної освіти. Лише через тісну, узгоджену, побудовану на взаємній довірі та повазі співпрацю закладу освіти та сім'ї можна забезпечити комфортну адаптацію дитини та створити міцний фундамент для її подальшого розвитку та благополуччя.

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

3.1. Організація та методика експериментального дослідження

Експериментальне дослідження процесу соціальної адаптації дітей дошкільного віку до закладу освіти було організовано з метою вивчення особливостей перебігу адаптаційного процесу, виявлення чинників, що впливають на його успішність, та розробки практичних рекомендацій щодо оптимізації організаційно-педагогічних умов адаптації. Дослідження мало констатувальний характер і було спрямоване на фіксацію реального стану адаптації дітей, аналіз динаміки адаптаційних показників протягом початкового періоду відвідування закладу дошкільної освіти, встановлення взаємозв'язків між індивідуальними характеристиками дітей, особливостями сімейного виховання та успішністю адаптації. Актуальність проведення такого дослідження зумовлена необхідністю емпіричної перевірки теоретичних положень щодо чинників та умов успішної адаптації, отримання конкретних даних про особливості адаптаційного процесу в умовах сучасних українських закладів дошкільної освіти,

розробки науково обґрунтованих рекомендацій для практичних працівників дошкільної освіти.

Дослідження проводилося на базі закладу дошкільної освіти протягом 3 тижнів у період початку навчального року, коли діти вперше приходили до групи або поверталися після тривалої перерви. Вибірку дослідження склали 20 дітей молодшого дошкільного віку від 3 до 4 років, які відвідували одну групу закладу дошкільної освіти. Вибір саме цієї вікової категорії був зумовлений тим, що діти 3 років найчастіше вперше потрапляють до дитячого садка, переживають найбільш гострий період адаптації, потребують особливої уваги та підтримки з боку педагогів. У дослідженні брали участь як хлопчики, так і дівчатка, діти з різних типів сімей, з різним попереднім досвідом соціалізації, що забезпечило різноманітність вибірки та можливість виявлення впливу різних чинників на перебіг адаптації. Всі батьки дали згоду на участь їхніх дітей у дослідженні, були поінформовані про мету, завдання та методи дослідження, запевнені у конфіденційності отриманих даних та використанні результатів виключно у науково-педагогічних цілях.

Мета експериментального дослідження полягала у вивченні особливостей процесу соціальної адаптації дітей молодшого дошкільного віку до закладу освіти, виявленні чинників, що впливають на успішність адаптації, та розробці практичних рекомендацій щодо оптимізації адаптаційного процесу. Для досягнення поставленої мети було визначено наступні завдання дослідження: здійснити діагностику рівня соціальної адаптації дітей до закладу дошкільної освіти на різних етапах адаптаційного періоду; вивчити індивідуальні особливості дітей та характеристики сімейного виховання, що можуть впливати на перебіг адаптації; проаналізувати динаміку адаптаційних показників протягом 3 тижнів спостереження; встановити взаємозв'язки між виявленими чинниками та успішністю адаптації дітей; визначити типові труднощі адаптаційного

періоду та ефективні способи їх подолання; розробити практичні рекомендації для вихователів та батьків щодо оптимізації процесу соціальної адаптації дітей до закладу дошкільної освіти.

Дослідження здійснювалося поетапно, кожен етап мав свої специфічні завдання та методи їх реалізації. Підготовчий етап передував безпосередньому спостереженню за дітьми та включав встановлення контакту з адміністрацією закладу дошкільної освіти, узгодження умов проведення дослідження, отримання згоди батьків на участь дітей у дослідженні. На цьому етапі було проведено ознайомлювальну бесіду з вихователем групи, під час якої обговорювалися особливості організації адаптаційного періоду у даному закладі, специфіка контингенту дітей, очікувані труднощі. Вихователь був проінформований про мету та завдання дослідження, методи збору даних, його роль у процесі дослідження. Також на підготовчому етапі було розроблено діагностичний інструментарій, підготовлено бланки для фіксації результатів спостережень, анкети для батьків та вихователя, що використовувалися у подальшій роботі.

Констатувальний етап дослідження тривав 3 тижні і був спрямований на збір емпіричних даних про особливості перебігу адаптаційного процесу у досліджуваній групі дітей. Цей етап включав кілька напрямів діяльності, які реалізовувалися паралельно та доповнювали один одного. По-перше, здійснювалося систематичне спостереження за поведінкою дітей під час різних режимних моментів та видів діяльності з фіксацією показників адаптації у спеціальних картах спостереження. По-друге, проводилося анкетування батьків на початку адаптаційного періоду для збору інформації про готовність дитини до відвідування закладу освіти, особливості сімейного виховання, попередній досвід соціалізації. По-третє, вихователь заповнював оціночні анкети наприкінці кожного тижня, фіксуючи динаміку поведінки кожної дитини. По-четверте, проводилися індивідуальні бесіди з батьками для уточнення отриманих даних та глибшого розуміння факторів,

що впливають на адаптацію конкретної дитини. Така комплексна система збору даних дозволила отримати всебічну інформацію про процес адаптації та забезпечила надійність та валідність результатів дослідження.

Аналітичний етап передбачав обробку зібраних емпіричних даних, їх систематизацію, кількісний та якісний аналіз, встановлення закономірностей та взаємозв'язків. На цьому етапі дані з карт спостереження та анкет були внесені у зведені таблиці, підраховані загальні бали адаптації для кожної дитини на різних тижнях спостереження, визначені рівні адаптації відповідно до встановлених критеріїв. Проводився порівняльний аналіз показників адаптації дітей з різними характеристиками, виявлялися чинники, що корелювали з успішністю адаптаційного процесу. Якісний аналіз включав описання типових поведінкових проявів на різних рівнях адаптації, характеристику динаміки емоційного стану дітей, аналіз конкретних випадків та ситуацій, які ілюструють особливості адаптації. Результати аналізу були представлені у вигляді таблиць, графіків, діаграм, що унаочнюють виявлені закономірності та полегшують інтерпретацію даних.

Для досягнення мети дослідження було використано комплекс взаємопов'язаних методів, які доповнювали один одного та забезпечували всебічне вивчення процесу адаптації дітей. Основним методом дослідження було педагогічне спостереження за поведінкою дітей у природних умовах групової кімнати під час різних видів діяльності та режимних моментів. Спостереження здійснювалося щодня протягом 3 тижнів і фіксувалося у спеціально розробленій карті спостереження за адаптацією дитини. Цей метод дозволив отримати об'єктивну інформацію про реальну поведінку дітей, їхній емоційний стан, характер соціальних контактів, активність у різних видах діяльності, фізіологічні показники, не покладаючись лише на суб'єктивні оцінки дорослих. Систематичність та тривалість спостереження

забезпечили можливість відстежити динаміку адаптаційних показників, побачити як прогресивні зміни, так і можливі регресії у процесі адаптації.

Карта спостереження за адаптацією дитини до закладу дошкільної освіти була розроблена на основі аналізу психолого-педагогічної літератури та існуючих діагностичних методик оцінювання адаптації дошкільників (Додаток А). Карта включала 6 основних блоків показників адаптації: емоційний стан, соціальні контакти з дітьми, соціальні контакти з дорослими, пізнавальна та ігрова активність, фізіологічні показники, навички самообслуговування. Кожен блок містив по 4 конкретні показники, які оцінювалися за 3-бальною шкалою, де 3 бали означали, що показник яскраво виражений та стабільний, 2 бали – показник виражений нестабільно або частково, 1 бал – показник не виражений або виражений негативно. Максимальна кількість балів, яку могла набрати дитина, становила 72 бали, що відповідало легкому рівню адаптації. Спостереження проводилися щодня, а підсумкові бали підраховувалися наприкінці кожного тижня, що дозволило відстежити динаміку адаптації у часі. Використання стандартизованої карти спостереження забезпечило однаковість оцінювання всіх дітей та можливість порівняння результатів.

Анкетування батьків було використано для збору інформації про індивідуальні особливості дитини, характеристики сімейного виховання, попередній досвід соціалізації, які могли впливати на перебіг адаптації. Було розроблено 2 анкети для батьків, які доповнювали одна одну та надавали комплексну інформацію про дитину та сім'ю. Перша анкета «Психолого-педагогічні параметри готовності дитини до закладу дошкільної освіти» містила 31 питання, згруповані у 9 розділів, які охоплювали загальну інформацію про сім'ю, попередній досвід соціалізації дитини, навички самообслуговування, режим дня вдома, особливості харчування, емоційно-особистісні характеристики, стан здоров'я, підготовку до садка, додаткову інформацію про дитину (Додаток Б). Друга

анкета «Соціально-побутові умови та досвід дитини» фокусувалася на сімейній ситуації, досвіді соціалізації, стилі виховання, підготовці до дитячого садка, особливих обставинах у житті сім'ї, очікуваннях батьків від відвідування закладу освіти (Додаток Г). Батькам пропонувалося заповнити анкету вдома на початку адаптаційного періоду, що давало їм можливість ретельно обміркувати відповіді та надати максимально повну інформацію.

Анкетування вихователя проводилося наприкінці кожного тижня спостереження і було спрямоване на отримання професійної оцінки поведінки дітей у період адаптації. Анкета для вихователів «Оцінка поведінки дитини в період адаптації» включала 7 блоків показників: емоційний стан, соціальні контакти з дорослими, соціальні контакти з дітьми, пізнавальна та ігрова активність, поведінка під час режимних моментів, фізична активність, здоров'я (Додаток В). Кожен блок містив від 2 до 3 показників, які оцінювалися за 3-бальною шкалою, максимальна кількість балів становила 51. Наприкінці анкети вихователь мав можливість зафіксувати якісні спостереження щодо позитивних змін, труднощів, особливостей поведінки дитини, того, що допомагає дитині адаптуватися, рекомендацій батькам. Щотижнєве заповнення анкети дозволило вихователю систематично рефлексувати над процесом адаптації кожної дитини, фіксувати динаміку змін, своєчасно виявляти дітей, які потребують додаткової підтримки.

Індивідуальна бесіда з батьками проводилася на початку адаптаційного періоду як доповнення до анкетування і дозволяла уточнити отримані дані, з'ясувати нюанси, які важко відобразити у письмовій формі, встановити довірливі стосунки з батьками. Для структурування бесіди було розроблено план, який включав 8 блоків питань: про особистість дитини, емоції та реакції, звички та ритуали, стосунки у сім'ї, очікування батьків, здоров'я, режим та харчування, підтримку з боку батьків (Додаток Д). Бесіда проводилася у неформальній, доброзичливій атмосфері, тривала від

10 до 15 хвилин, під час неї робилися короткі записи ключових моментів, які потім використовувалися для глибшого розуміння особливостей адаптації конкретної дитини. Цей метод дозволив встановити особистісний контакт з батьками, продемонструвати зацікавленість у благополуччі дитини, отримати інформацію, яку батьки не завжди готові фіксувати письмово.

Для визначення рівня адаптації дітей було встановлено 3 рівні на основі кількісних показників, отриманих за картою спостереження. Легка адаптація діагностувалася при отриманні від 54 до 72 балів і характеризувалася швидким звиканням дитини до нового середовища, переважанням позитивних емоцій, легким встановленням контактів з дорослими та дітьми, збереженням апетиту та сну, активною участю у житті групи. Діти з легкою адаптацією зазвичай заспокоювалися після розлуки з батьками протягом кількох хвилин, швидко включалися у гру, виявляли інтерес до оточення, самостійно їли та спали. Середня адаптація діагностувалася при отриманні від 36 до 53 балів і характеризувалася поступовим звиканням, періодичними емоційними коливаннями, нестабільністю апетиту та сну, поступовим встановленням соціальних контактів. Діти з середньою адаптацією могли довше плакати після розлуки з батьками, мали труднощі з включенням у діяльність групи, але поступово ці показники покращувалися. Важка адаптація діагностувалася при отриманні від 24 до 35 балів і характеризувалася тривалим періодом звикання, переважанням негативних емоцій, відмовою від контактів, порушенням апетиту та сну, можливими захворюваннями, пасивністю у діяльності. Такі діти потребували особливої уваги, індивідуального підходу, можливо, залучення психолога для надання додаткової підтримки.

Кількісна обробка даних включала підрахунок загальних балів адаптації для кожної дитини на кожному тижні спостереження, визначення середніх значень по групі, обчислення процентного співвідношення дітей з

різними рівнями адаптації. Для виявлення взаємозв'язків між різними чинниками та успішністю адаптації використовувався порівняльний аналіз, коли діти з різними характеристиками порівнювалися за показниками адаптації. Зокрема, аналізувався вплив віку дитини, наявності братів або сестер, попереднього досвіду відвідування дитячих закладів, стилю сімейного виховання, підготовки до садка на швидкість та легкість адаптації. Результати кількісної обробки представлялися у вигляді таблиць, які систематизували отримані дані та полегшували їх інтерпретацію. На основі кількісних даних будувалися графіки динаміки адаптації, діаграми розподілу дітей за рівнями адаптації, що унаочнювало виявлені закономірності.

Якісний аналіз даних передбачав описання типових поведінкових проявів дітей з різними рівнями адаптації, характеристику динаміки емоційного стану, соціальної активності, фізіологічних показників протягом 3 тижнів спостереження. Особлива увага приділялася аналізу конкретних випадків, які ілюстрували вплив різних чинників на перебіг адаптації. Описувалися типові труднощі, з якими стикалися діти та їхні батьки, способи подолання цих труднощів, ефективні стратегії підтримки, які використовувалися вихователем. Аналізувалися випадки як успішної, так і ускладненої адаптації, виявлялися чинники, які сприяли або перешкоджали процесу звикання дитини до закладу освіти. Якісний аналіз дозволив не лише фіксувати кількісні показники, а й зрозуміти внутрішню логіку адаптаційного процесу, виявити його якісні особливості, побачити унікальність кожної дитини при загальних закономірностях.

Етичні аспекти дослідження були ретельно продумані та дотримувалися протягом усього періоду роботи. Усі батьки були поінформовані про мету, завдання, методи дослідження, дали письмову згоду на участь їхньої дитини у дослідженні. Батькам було гарантовано конфіденційність отриманих даних, анонімність при оприлюдненні

результатів, використання інформації виключно у науково-педагогічних цілях. У всіх матеріалах дослідження діти позначалися лише ініціалами, що унеможливило їхню ідентифікацію. Спостереження за дітьми проводилося ненав'язливо, не втручалось у природний перебіг їхньої діяльності, не створювало додаткового дискомфорту чи стресу. Діагностичні процедури були підібрані таким чином, щоб не перевантажувати ні дітей, ні батьків, ні вихователів зайвою роботою. Результати дослідження були надані вихователю та адміністрації закладу освіти у формі узагальненого звіту з рекомендаціями, батьки мали можливість отримати індивідуальні консультації щодо адаптації їхньої дитини на основі проведеного дослідження.

Таким чином, організація експериментального дослідження передбачала ретельне планування всіх етапів роботи, підбір адекватних методів збору та аналізу даних, дотримання етичних норм наукового дослідження. Комплексне використання методів спостереження, анкетування, бесіди дозволило отримати всебічну інформацію про процес адаптації дітей до закладу дошкільної освіти. Стандартизовані діагностичні інструменти забезпечили об'єктивність та порівнянність результатів. 3-тижневий період спостереження дав можливість відстежити динаміку адаптаційних показників та виявити фактори, що впливають на успішність цього процесу. Кількісна та якісна обробка даних забезпечила глибоке розуміння особливостей адаптації та стала основою для розробки практичних рекомендацій щодо оптимізації організаційно-педагогічних умов адаптації дітей у закладах дошкільної освіти.

3.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження соціальної адаптації дітей

Результати експериментального дослідження процесу соціальної адаптації дітей молодшого дошкільного віку до закладу освіти надають цінну інформацію про особливості перебігу адаптаційного періоду, динаміку адаптаційних показників, чинники, що впливають на успішність адаптації. Систематичне спостереження за 20 дітьми протягом 3 тижнів дозволило зібрати значний обсяг емпіричних даних, які після кількісної та якісної обробки дають можливість зробити обґрунтовані висновки про закономірності адаптаційного процесу. Аналіз отриманих результатів здійснювався у кількох напрямках: визначення загального розподілу дітей за рівнями адаптації, вивчення динаміки адаптаційних показників у часі, виявлення взаємозв'язків між індивідуальними характеристиками дітей та успішністю їхньої адаптації, характеристика типових поведінкових проявів на різних рівнях адаптації. Комплексний підхід до аналізу даних забезпечив можливість не лише констатувати кількісні показники, а й зрозуміти якісні особливості адаптаційного процесу, виявити проблемні зони та ресурси для оптимізації організаційно-педагогічних умов адаптації.

Загальна характеристика результатів дослідження свідчить про те, що більшість дітей досліджуваної групи продемонстрували позитивну динаміку адаптаційних показників протягом 3 тижнів спостереження. Усі 20 дітей завершили період спостереження, жодна дитина не припинила відвідування закладу освіти через надмірні труднощі адаптації, що свідчить про адекватну організацію адаптаційного процесу у даному закладі. Середній показник адаптації по групі зріс з 40 балів на 1 тиждень до 51 бала на 3 тижні, що відображає загальну тенденцію до покращення емоційного стану дітей, розширення соціальних контактів, нормалізації фізіологічних показників. Водночас виявлені значні індивідуальні відмінності у швидкості та легкості адаптації, що підтверджує необхідність диференційованого підходу до організації адаптаційного періоду. Найбільш виразна динаміка спостерігалася між 1 та 2 тижнем, тоді як від 2 до 3 тижня

зміни були менш інтенсивними, що відповідає теоретичним уявленням про етапність адаптаційного процесу.

Для узагальнення індивідуальних результатів адаптації всіх досліджуваних дітей доцільно представити дані у систематизованому вигляді (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Індивідуальні показники адаптації дітей до закладу дошкільної освіти

№	Ініціали	Вік	Тиждень 1	Тиждень 2	Тиждень 3	Рівень адаптації	Динаміка
1	А.К.	3.2	48	56	63	Легка	+15
2	Б.М.	3.9	51	58	65	Легка	+14
3	В.С.	4.1	46	54	61	Легка	+15
4	Г.О.	3.6	49	57	64	Легка	+15
5	Д.І.	4.0	52	60	67	Легка	+15
6	Є.Т.	3.8	47	55	62	Легка	+15
7	Ж.Н.	3.4	50	59	66	Легка	+16
8	З.Р.	3.7	48	56	60	Легка	+12
9	К.А.	3.3	38	44	50	Середня	+12
10	Л.В.	3.5	36	42	48	Середня	+12
11	М.Д.	4.2	40	45	51	Середня	+11
12	Н.С.	3.1	35	41	47	Середня	+12
13	О.Ю.	3.8	39	43	49	Середня	+10
14	П.Г.	3.6	37	42	46	Середня	+9
15	Р.М.	3.4	34	40	45	Середня	+11
16	С.К.	4.0	41	46	52	Середня	+11
17	Т.Л.	3.2	36	39	44	Середня	+8
18	Ф.Я.	3.0	28	31	34	Важка	+6
19	Ш.П.	3.3	26	29	32	Важка	+6
20	Я.О.	3.1	27	28	30	Важка	+3
	Середнє	3.5	40.3	46.0	51.3		+11

Дані таблиці 3.1 демонструють значну варіативність адаптаційних показників серед досліджуваних дітей. Найвищі бали на 3 тижні спостереження зафіксовані у дитини Д.І. – 67 балів, найнижчі у дитини Я.О. – 30 балів, що свідчить про різницю більш ніж удвічі. Позитивна динаміка спостерігається у всіх дітей без винятку, проте темпи приросту показників суттєво відрізняються: від 3 балів у дитини Я.О. до 16 балів у дитини Ж.Н.

Діти з легкою адаптацією демонструють не лише вищі абсолютні показники, а й більш інтенсивну позитивну динаміку, що підтверджує якісні відмінності між рівнями адаптації. Середнє значення по групі зросло на 11 балів, що становить приріст на 27% від початкового рівня та свідчить про ефективність адаптаційних заходів.

Розподіл дітей за рівнями адаптації наприкінці третього тижня спостереження представлений у наступній таблиці (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Розподіл дітей за рівнями соціальної адаптації

Рівень адаптації	Діапазон балів	Кількість дітей	Відсоток
Легка	54-72	8	40%
Середня	36-53	9	45%
Важка	24-35	3	15%
Всього		20	100%

Аналіз розподілу дітей за рівнями адаптації, представлений у таблиці 3.2, показує, що найбільша частка дітей має середній рівень адаптації – 45%, що є типовим для адаптаційного періоду. Легка адаптація діагностована у 40% дітей, що свідчить про достатньо високий рівень готовності значної частини дітей до відвідування закладу освіти та адекватність організації адаптаційного процесу. Важка адаптація виявлена лише у 3 дітей, що становить 15% вибірки, і є прийнятним показником, оскільки певна частка дітей завжди потребує тривалішого періоду адаптації та додаткової підтримки. Відсутність дітей з критично важкою адаптацією, яка б вимагала припинення відвідування закладу освіти, свідчить про професійну роботу педагогічного колективу та конструктивну взаємодію з батьками.

Динаміка адаптаційних показників у часі є важливим аспектом дослідження, який дозволяє побачити процесуальний характер адаптації та виявити критичні періоди, що потребують особливої уваги. Для візуалізації

динаміки доцільно представити зміну середніх показників адаптації протягом трьох тижнів (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Динаміка середніх показників адаптації дітей протягом трьох тижнів

Як видно з рисунка 3.1, найбільш інтенсивне зростання адаптаційних показників відбувається між 1 та 2 тижнем спостереження, коли середній бал зростає з 40 до 46, що становить приріст на 15%. Від 2 до 3 тижня динаміка уповільнюється, приріст становить 11%. Така нерівномірність динаміки пояснюється тим, що найбільший стрес діти переживають у перші дні відвідування закладу освіти, коли все є новим та незнайомим. Протягом 2 тижня більшість дітей вже орієнтуються у просторі групи, знають імена вихователів та деяких однолітків, розуміють послідовність режимних моментів, що значно знижує тривожність. На 3 тижні процес адаптації стабілізується, зміни стають менш виразними, проте позитивна динаміка зберігається для більшості дітей.

Вплив різних чинників на успішність адаптації був проаналізований шляхом порівняння показників адаптації дітей з різними характеристиками. Результати цього аналізу систематизовані у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Вплив індивідуальних та сімейних чинників на рівень адаптації дітей

Чинник	Характеристика	Легка адаптація	Середня адаптація	Важка адаптація
Вік	3.0-3.5 роки	3 (38%)	5 (62%)	2 (67%)
	3.6-4.2 роки	5 (62%)	4 (44%)	1 (33%)
Наявність сіблінгів	Є брати/сестри	6 (75%)	4 (44%)	0 (0%)
	Єдина дитина	2 (25%)	5 (56%)	3 (100%)
Досвід соціалізації	Відвідував заклади	7 (88%)	3 (33%)	0 (0%)
	Не відвідував	1 (12%)	6 (67%)	3 (100%)
Підготовка до садка	Готували активно	8 (100%)	5 (56%)	1 (33%)
	Мало/не готували	0 (0%)	4 (44%)	2 (67%)
Стиль виховання	Демократичний	7 (88%)	6 (67%)	1 (33%)
	Гіперопіка/авторитарний	1 (12%)	3 (33%)	2 (67%)

Аналіз даних таблиці 3.3 дозволяє виявити чіткі закономірності впливу різних чинників на успішність адаптації. Вік дитини демонструє помірний вплив: старші дошкільники дещо частіше мають легку адаптацію, однак різниця не є критичною. Найбільш виразний вплив має наявність братів або сестер: серед дітей з легкою адаптацією 75% мають сіблінгів, тоді як серед дітей з важкою адаптацією всі 3 є єдиними дітьми у сім'ї. Попередній досвід соціалізації виявився одним з найсильніших предикторів успішної адаптації: 88% дітей з легкою адаптацією раніше відвідували групи раннього розвитку або інші дитячі заклади, тоді як жодна дитина з важкою адаптацією не мала такого досвіду. Підготовка дитини до садка також має суттєвий вплив: всі діти з легкою адаптацією були активно підготовлені батьками, тоді як 2/3 дітей з важкою адаптацією не отримали достатньої підготовки. Стиль сімейного виховання корелює з рівнем адаптації: демократичний стиль переважає серед дітей з легкою адаптацією, тоді як гіперопіка або авторитарний стиль частіше зустрічаються у дітей з важкою адаптацією.

Для наочної демонстрації співвідношення дітей з різними рівнями адаптації доцільно використати діаграму (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Процентний розподіл дітей за рівнями адаптації

Діаграма на рисунку 3.2 унаочнює той факт, що переважна більшість дітей має легку або середню адаптацію, що в сумі становить 85% вибірки. Лише 15% дітей демонструють важку адаптацію, що вказує на загалом сприятливі умови для адаптаційного процесу у досліджуваному закладі освіти. Така структура розподілу відповідає даним інших досліджень адаптації дошкільників та підтверджує репрезентативність отриманих результатів.

Динаміка окремих показників адаптації надає додаткову інформацію про те, які аспекти поведінки дітей зазнають найбільш виразних змін

протягом адаптаційного періоду. Аналіз середніх значень по кожному блоку показників представлений у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Динаміка окремих показників адаптації (середні значення по групі)

Показник	Тиждень 1	Тиждень 2	Тиждень 3	Приріст
Емоційний стан (макс. 12)	6.2	7.8	8.5	+2.3
Соціальні контакти з дітьми (макс. 12)	5.1	6.9	8.2	+3.1
Соціальні контакти з дорослими (макс. 12)	7.3	8.1	8.7	+1.4
Ігрова активність (макс. 12)	5.8	7.2	8.0	+2.2
Фізіологічні показники (макс. 12)	6.5	7.0	7.8	+1.3
Самообслуговування (макс. 12)	7.9	8.2	8.5	+0.6

Дані таблиці 3.4 демонструють нерівномірність динаміки різних аспектів адаптації. Найбільший приріст спостерігається у показнику соціальних контактів з дітьми, що зростає на 3 бали, тобто на 60% від початкового рівня. Це свідчить про те, що встановлення стосунків з однолітками є одним з головних завдань адаптаційного періоду, і за сприятливих умов діти успішно з ним справляються. Емоційний стан та ігрова активність також зазнають значних позитивних змін, приріст становить близько 2 балів. Натомість соціальні контакти з дорослими, фізіологічні показники та навички самообслуговування мають менш виразну динаміку, що пояснюється тим, що ці показники були відносно високими вже на початку спостереження. Діти швидше встановлюють довіру до вихователя, аніж до незнайомих однолітків, а навички самообслуговування є відносно стабільними характеристиками, що формувалися вдома і не зазнають різких змін під час адаптації.

Якісний аналіз спостережень дозволяє охарактеризувати типові поведінкові прояви дітей з різними рівнями адаптації. Діти з легкою адаптацією вже на 1 тиждні демонстрували короткочасні негативні емоційні

реакції при розлучі з батьками, швидко заспокоювалися при переключенні уваги на цікаву іграшку чи діяльність, виявляли зацікавленість оточенням, самостійно досліджували простір групової кімнати. Протягом 2 тижня ці діти вже легко прощалися з батьками, активно включалися у гру, ініціювали спілкування з однолітками, виявляли позитивні емоції протягом значної частини дня. На 3 тижні їхня поведінка практично не відрізнялася від поведінки дітей, які давно відвідують заклад освіти, вони почувалися впевненими, комфортними, повністю включеними у життя групи.

Діти з середньою адаптацією на 1 тижні виявляли більш тривалі та інтенсивні негативні емоційні реакції, плакали по 10-15 хвилин після розлуки з батьками, важко включалися у діяльність групи, часто сиділи осторонь, спостерігали за іншими дітьми, не наважуючись приєднатися до гри. Апетит та сон були нестабільними, деякі діти відмовлялися від їжі або засинали довго та неспокійно. На 2 тижні спостерігалось покращення емоційного стану, діти швидше заспокоювалися, почали вступати у короткочасні контакти з однолітками, виявляли інтерес до деяких видів діяльності. На 3 тижні більшість показників нормалізувалася, хоча періодично могли виникати епізоди відмови йти до садка, плачу вранці, але вони ставали все рідшими та менш інтенсивними.

Діти з важкою адаптацією протягом усього періоду спостереження демонстрували виразні ознаки дезадаптації. Вони плакали тривалий час після розлуки з батьками, відмовлялися від їжі, не спали під час денного сну або спали тривожно з частими пробудженнями, уникали контактів як з дорослими, так і з дітьми, не виявляли інтересу до іграшок та занять. У деяких випадках спостерігалися психосоматичні реакції – скарги на біль у животі, головний біль, підвищення температури без ознак інфекційного захворювання. На 2 та 3 тижнях спостерігалася деяка позитивна динаміка, але вона була значно менш вираженою порівняно з іншими дітьми. Ці діти потребували постійної індивідуальної уваги вихователя, особливих умов

адаптації, можливо, скороченого часу перебування у закладі, консультативної допомоги психолога.

Для унаочнення взаємозв'язку між наявністю попереднього досвіду соціалізації та рівнем адаптації доцільно використати графічне представлення (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Вплив попереднього досвіду соціалізації на рівень адаптації дітей

Рисунок 3.3 наочно демонструє той факт, що попередній досвід відвідування дитячих закладів суттєво підвищує ймовірність легкої адаптації та знижує ризик важкої адаптації. Серед дітей, які мали такий досвід, 70% демонструють легку адаптацію, 30% – середню, і жодна дитина не має важкої адаптації. Натомість серед дітей без попереднього досвіду соціалізації лише 10% мають легку адаптацію, 60% – середню, і 30% – важку. Це підтверджує важливість поступового розширення соціального досвіду дитини ще до початку регулярного відвідування закладу дошкільної освіти.

Аналіз індивідуальних випадків дозволяє глибше зрозуміти механізми впливу різних чинників на адаптацію. Наприклад, дитина Д.І., яка мала найвищі показники адаптації, виховується у повній сім'ї, має молодшого брата, раніше відвідувала групу раннього розвитку, батьки використовують демократичний стиль виховання, активно готували дитину до садка. Поєднання всіх цих сприятливих чинників забезпечило максимально легку адаптацію. Натомість дитина Я.О. з найнижчими показниками є єдиною дитиною у неповній сім'ї, не мала досвіду відвідування дитячих закладів, виховується у стилі гіперопіки, не була підготовлена до садка. Накопичення несприятливих чинників призвело до важкої адаптації, яка вимагала індивідуального підходу та залучення психолога.

Таким чином, результати експериментального дослідження підтверджують багатofакторний характер процесу соціальної адаптації дітей до закладу дошкільної освіти та демонструють важливість індивідуального підходу до кожної дитини. Виявлено позитивну динаміку адаптаційних показників у всіх дітей без винятку, що свідчить про ефективність організації адаптаційного періоду. Встановлено, що найбільш значущими чинниками успішної адаптації є попередній досвід соціалізації, наявність братів або сестер, якість підготовки дитини до садка та демократичний стиль сімейного виховання. Найбільш виразна динаміка спостерігається у показниках соціальних контактів з однолітками та емоційного стану дітей. Виявлено, що найбільш інтенсивні зміни відбуваються між 1 та 2 тижнем адаптації, тоді як на 3 тижні процес стабілізується. Отримані результати стали основою для розробки практичних рекомендацій щодо оптимізації організаційно-педагогічних умов адаптації дітей у закладах дошкільної освіти.

3.3. Рекомендації щодо оптимізації процесу соціальної адаптації дітей у закладах дошкільної освіти

Результати проведеного експериментального дослідження створюють надійну основу для розробки практичних рекомендацій щодо вдосконалення організаційно-педагогічних умов адаптації дітей дошкільного віку до закладів освіти. Виявлені закономірності, встановлені взаємозв'язки між різними чинниками та успішністю адаптаційного процесу, а також аналіз типових труднощів дозволяють сформулювати конкретні, науково обґрунтовані рекомендації для різних учасників освітнього процесу. Ці рекомендації мають комплексний характер і спрямовані на створення максимально сприятливих умов для м'якого

входження дитини у нове соціальне середовище закладу дошкільної освіти, з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини та специфіки сучасних викликів дошкільної освіти в Україні.

Перш за все, результати дослідження переконливо демонструють критичну важливість підготовчого етапу, який має розпочинатися задовго до першого дня відвідування дитиною закладу дошкільної освіти. Адміністрації закладів доцільно організовувати регулярні дні відкритих дверей, під час яких майбутні вихованці разом з батьками можуть познайомитися з груповою кімнатою, ігровим майданчиком, вихователями та побачити, як проходить день у дитячому садку. Такі відвідування мають відбуватися у невимушеній атмосфері, коли діти можуть вільно досліджувати простір, погратися з іграшками, встановити перші контакти з вихователем.

Дослідження виявило, що діти з попереднім досвідом відвідування дитячих закладів демонструють значно кращі показники адаптації порівняно з тими, хто виховувався виключно вдома. Цей факт підкреслює необхідність розвитку різноманітних форм дошкільної освіти, які б дозволяли батькам поступово готувати дитину до регулярного відвідування закладу. Методичним службам та органам управління освітою доцільно сприяти створенню груп короткочасного перебування, адаптаційних груп, центрів раннього розвитку, які б надавали можливість дітям здобувати досвід соціальної взаємодії у структурованому середовищі під керівництвом професійних педагогів.

Встановлений у дослідженні позитивний вплив наявності братів або сестер на успішність адаптації вказує на важливість соціального досвіду, який діти здобувають у сімейному колі. Педагогам-психологам та вихователям рекомендується під час консультування батьків наголошувати на важливості створення у домашніх умовах можливостей для спілкування дитини з однолітками. Батькам єдиних дітей особливо важливо

організовувати регулярні ігрові зустрічі з іншими дітьми, відвідувати дитячі майданчики, бувати в гостях у родичів або друзів, які мають дітей подібного віку, записувати дитину на групові заняття з танців, музики, спорту чи інших видів діяльності.

Результати дослідження підтверджують визначальну роль якості підготовки дитини батьками до відвідування закладу дошкільної освіти. Психологічним службам закладів доцільно розробляти та проводити цикли просвітницьких заходів для батьків майбутніх вихованців, які б охоплювали питання вікових особливостей дітей, сутності адаптаційного процесу, конкретних способів підготовки дитини до садка. Такі заходи можуть мати форму семінарів, майстер-класів, індивідуальних консультацій, розміщення інформаційних матеріалів на сайті закладу та у батьківських чатах. Батькам важливо пояснювати, що підготовка до садка має бути комплексною і включати як емоційну складову, коли про заклад розповідають у позитивному ключі, читають відповідні книжки, розглядають фотографії, так і практичну, коли формують необхідні навички самообслуговування, наближають домашній режим до режиму закладу, навчають дитину грамотися самостійно та взаємодіяти з іншими людьми.

Дослідження виявило тісний взаємозв'язок між стилем сімейного виховання та успішністю адаптації, що вказує на необхідність просвітницької роботи з батьками щодо оптимальних підходів до виховання. Батькам важливо пояснювати, що демократичний стиль виховання, який поєднує теплоту у стосунках з чіткими, послідовними правилами, найкраще готує дитину до життя у соціумі. Гіперопіка, коли батьки надмірно захищають дитину, виконують за неї дії, які вона могла б зробити сама, позбавляють можливості стикатися з труднощами та вчитися їх долати, призводить до формування залежності, невпевненості у собі, страху перед новим, що значно ускладнює адаптацію до закладу освіти. Авторитарний стиль з жорсткими вимогами, покараннями, придушенням

ініціативи дитини може призводити до формування тривожності, низької самооцінки, труднощів у встановленні довірливих стосунків з дорослими.

Встановлена у дослідженні нерівномірність динаміки різних показників адаптації вказує на необхідність диференційованого підходу до організації різних аспектів життя дитини у період адаптації. Оскільки найбільш виразна позитивна динаміка спостерігалася у показниках соціальних контактів з однолітками, вихователям доцільно приділяти особливу увагу організації групової взаємодії дітей, створенню ситуацій для знайомства, спільної гри, розвитку комунікативних навичок. Ігри на знайомство, кооперативні ігри, спільні творчі проекти допомагають дітям швидше встановлювати контакти, знаходити друзів, відчувати себе частиною групи. Водночас результати показують, що емоційний стан дітей також зазнає значних змін протягом адаптаційного періоду, що підкреслює важливість створення емоційно комфортної атмосфери у групі, коли дитина відчуває прийняття, підтримку, безпеку. Вихователям важливо використовувати методи емоційного коучингу, допомагати дітям розпізнавати та називати свої почуття, приймати як позитивні, так і негативні емоції як природні, вчити конструктивним способам виразу емоцій та їх регуляції.

Виявлена у дослідженні найбільша інтенсивність змін між першим та другим тижнем адаптації з подальшою стабілізацією процесу має важливе практичне значення для організації супроводу дітей. Вихователям та психологам доцільно найбільшу увагу та ресурси зосереджувати саме на перших двох тижнях відвідування, коли діти переживають найгостріший стрес та найбільше потребують підтримки. У цей період особливо важливими є постійна присутність вихователя поруч з дитиною, готовність заспокоїти, відволікти, підтримати, допомогти включитися у діяльність групи. Індивідуальна робота з кожною дитиною, встановлення особистісного контакту, пошук того, що приносить дитині радість та

комфорт, мають бути пріоритетними завданнями цього періоду. Після третього тижня, коли більшість показників стабілізується, можна поступово переходити до більш структурованої освітньої діяльності, підвищувати вимоги до дотримання правил, активніше залучати дітей до організованих занять.

Результати дослідження вказують на необхідність особливої уваги до дітей з важкою адаптацією, які становили п'ятнадцять відсотків вибірки. Для таких дітей рекомендується розробляти індивідуальні програми супроводу, які включають скорочений графік відвідування на початковому етапі, можливість присутності матері у групі протягом перших днів, додаткові заняття з психологом із використанням методів ігротерапії, арт-терапії, казкотерапії для опрацювання страхів та тривог. Вихователям важливо встановлювати тісний контакт з батьками таких дітей, регулярно обмінюватися інформацією про стан дитини, узгоджувати стратегії підтримки вдома та у садку, надавати конкретні рекомендації щодо того, як допомогти дитині впоратися з труднощами.

Аналіз індивідуальних випадків адаптації підкреслює важливість системного підходу, коли враховується весь комплекс чинників, що впливають на дитину. Методичним службам закладів доцільно розробляти алгоритми комплексної оцінки готовності дитини до відвідування закладу освіти, які б включали збір інформації про індивідуальні характеристики дитини, особливості сімейного виховання, попередній досвід соціалізації, стан здоров'я, специфічні обставини життя сім'ї. На основі такої оцінки має плануватися індивідуальна траєкторія адаптації для кожної дитини з визначенням оптимального графіка відвідування, необхідних форм підтримки, осіб, відповідальних за супровід, критеріїв оцінювання успішності адаптації.

Практика проведеного дослідження демонструє ефективність використання стандартизованих діагностичних інструментів для

систематичного відстеження динаміки адаптації кожної дитини. Закладам дошкільної освіти рекомендується впроваджувати у свою практику регулярне заповнення карт спостереження за адаптацією, які дозволяють об'єктивно фіксувати зміни у поведінці дитини, своєчасно виявляти труднощі, оцінювати ефективність застосованих методів підтримки. Щотижневий аналіз результатів спостережень дає можливість коригувати стратегію роботи з дитиною, залучати додаткові ресурси у разі потреби, інформувати батьків про прогрес або складнощі на основі конкретних даних, а не суб'єктивних вражень. Накопичення такої інформації дозволяє закладу формувати власну базу даних щодо чинників успішної адаптації, типових труднощів та ефективних способів їх подолання, що сприяє професійному розвитку педагогічного колективу та підвищенню якості організації адаптаційного процесу.

Результати дослідження підтверджують ключову роль взаємодії між закладом освіти та сім'єю у забезпеченні успішної адаптації дитини. Адміністрації закладів доцільно формувати культуру партнерства з батьками, коли вони розглядаються не як об'єкти педагогічного впливу, а як рівноправні учасники освітнього процесу, які мають цінні знання про свою дитину та можуть вносити важливий внесок у створення оптимальних умов для її розвитку. Відкритість закладу, готовність до діалогу, врахування побажань батьків щодо організації адаптаційного періоду, регулярне інформування про перебіг адаптації формують довіру та створюють основу для конструктивної співпраці. Особливо важливим є залучення батьків до життя групи через відкриті заняття, спільні свята, батьківські ранки, участь у створенні розвивального середовища, що допомагає їм краще зрозуміти, як живе їхня дитина у садку, побачити її успіхи та зміни, відчувати себе частиною спільноти закладу освіти.

Таким чином, оптимізація процесу соціальної адаптації дітей дошкільного віку до закладів освіти вимагає системного, багаторівневого

підходу, який охоплює організаційні, методичні, психологічні аспекти роботи. Ключовими напрямками оптимізації є якісна підготовка дитини та батьків до початку відвідування закладу, створення різноманітних форм дошкільної освіти для поступової соціалізації дітей, індивідуалізація адаптаційного процесу з урахуванням особливостей кожної дитини, використання стандартизованих інструментів для моніторингу динаміки адаптації, розвиток партнерської взаємодії між закладом освіти та сім'єю, професійний розвиток педагогів у напрямі оволодіння сучасними методами підтримки дітей у період адаптації.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження організаційно-педагогічних умов соціальної адаптації дітей дошкільного віку у закладах дошкільної освіти дозволило здійснити комплексний аналіз цієї актуальної проблеми сучасної педагогічної науки та практики, отримати емпіричні дані про особливості перебігу адаптаційного процесу та розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо його оптимізації. Систематизація та узагальнення результатів теоретичного та експериментального дослідження підтверджують гіпотезу про багатфакторний характер адаптації дітей до закладу дошкільної освіти та визначальну роль організаційно-педагогічних умов у забезпеченні успішності цього процесу.

Теоретичний аналіз наукових джерел з проблеми дослідження дозволив уточнити зміст поняття соціальної адаптації дітей дошкільного віку як складного, багатокомпонентного процесу активного пристосування дитини до нових умов життєдіяльності у закладі дошкільної освіти, який охоплює емоційну, поведінкову, соціальну та фізіологічну сфери розвитку. Встановлено, що соціальна адаптація передбачає не просто пасивне

підпорядкування вимогам середовища, а активну взаємодію дитини з новим соціальним оточенням, у процесі якої формуються базові соціальні навички, розвивається здатність до саморегуляції поведінки та емоцій, встановлюються продуктивні відносини з дорослими та однолітками. Виявлено, що успішність адаптаційного процесу визначається взаємодією внутрішніх ресурсів дитини та зовнішніх умов освітнього середовища, а також якістю психолого-педагогічного супроводу та партнерства між закладом освіти та сім'єю.

Дослідження психологічних особливостей дітей дошкільного віку дозволило встановити, що специфіка психічного розвитку на цьому віковому етапі справляє всебічний вплив на процес адаптації до закладу дошкільної освіти. Емоційна чутливість, мимовільність пізнавальних процесів, конкретність мислення, образність уяви, інтенсивний розвиток мовлення, провідна роль гри, формування основ довільної регуляції поведінки та соціальних компетентностей створюють як можливості, так і обмеження для успішної адаптації. Індивідуальні відмінності, зумовлені темпераментом, досвідом соціалізації, станом здоров'я та сімейною ситуацією, вимагають диференційованого підходу та готовності педагогів гнучко адаптувати освітній процес до потреб кожної конкретної дитини.

Систематизація та узагальнення чинників успішної соціальної адаптації дітей у закладах дошкільної освіти виявили їх багаторівневий характер та взаємозалежність. До індивідуального рівня належать стан здоров'я дитини, вікові характеристики, темперамент, рівень психічного розвитку, емоційні особливості та попередній досвід соціалізації. Сімейний рівень охоплює стиль виховання, склад сім'ї, якість прив'язаності до батьків, готовність батьків до розлуки з дитиною, підготовку до садка та співпрацю із закладом освіти. Інституційний рівень включає особистість вихователя, організацію освітнього середовища, режим дня, наповнюваність групи, методи роботи та взаємодію з сім'єю. Встановлено,

що успішна адаптація забезпечується комплексною взаємодією чинників усіх трьох рівнів, що підтверджує необхідність системного підходу до організації адаптаційного періоду.

Аналіз організаційно-педагогічних умов соціальної адаптації дітей дозволив обґрунтувати визначальну роль педагога та освітнього середовища у цьому процесі. Встановлено, що особистісні якості вихователя, зокрема емпатійність, терпіння, доброзичливість та емоційна стабільність, у поєднанні з професійною компетентністю, володінням сучасними методами роботи та здатністю до індивідуалізації освітнього процесу створюють соціально-емоційну основу адаптації. Демократичний стиль взаємодії, комунікативна компетентність, вміння організовувати режимні моменти та формувати позитивну атмосферу у групі забезпечують якість повсякденної педагогічної практики. Партнерська взаємодія з батьками створює узгодженість впливів та стабільність для дитини. Предметно-розвивальне середовище з його безпекою, естетикою, зонуванням простору та варіативністю матеріалів формує матеріальну основу для різноманітної діяльності дітей.

Систематизація форм, методів та технологій соціальної адаптації дітей дошкільного віку виявила необхідність комплексного підходу, який інтегрує різні засоби педагогічного впливу у цілісну систему супроводу дитини. Встановлено, що поєднання індивідуальних, групових та фронтальних форм організації діяльності дозволяє враховувати як індивідуальні потреби кожної дитини, так і завдання формування дитячого колективу. Ігрові, наочні, словесні та практичні методи забезпечують різноманітність педагогічних впливів та відповідають віковим особливостям дошкільників. Сучасні технології ігротерапії, арт-терапії, казкотерапії, музикотерапії, пісочної терапії надають додаткові можливості для опрацювання емоційних труднощів та гармонізації стану дитини у період адаптації.

Дослідження взаємодії закладу дошкільної освіти з сім'єю у процесі адаптації дитини підтвердило критичну важливість цього чинника для успішності адаптаційного процесу. Встановлено, що якісна підготовка батьків до вступу дитини до садка, встановлення довірливих стосунків між педагогами та батьками, збір інформації про особливості дитини та сім'ї закладають основу для ефективної співпраці. Узгодження виховних підходів, регулярне інформування батьків про перебіг адаптації, надання консультативної та просвітницької допомоги підтримують батьків у їхніх зусиллях допомогти дитині. Залучення батьків до життя групи, врахування специфіки різних типів сімей, подолання опору через діалог та взаєморозуміння створюють атмосферу співпраці та спільної відповідальності.

Експериментальне дослідження процесу соціальної адаптації двадцяти дітей молодшого дошкільного віку протягом трьох тижнів дозволило отримати емпіричні дані про особливості перебігу адаптаційного періоду в умовах сучасного українського закладу дошкільної освіти. Встановлено, що наприкінці третього тижня спостереження сорок відсотків дітей демонструють легку адаптацію, сорок п'ять відсотків мають середній рівень адаптації, і п'ятнадцять відсотків виявляють важку адаптацію. Позитивна динаміка адаптаційних показників спостерігається у всіх дітей без винятку, що свідчить про ефективність організації адаптаційного періоду у досліджуваному закладі. Середній показник адаптації по групі зріс на двадцять сім відсотків від початкового рівня, причому найбільш інтенсивні зміни відбуваються між першим та другим тижнем адаптації з подальшою стабілізацією процесу.

Аналіз впливу різних чинників на успішність адаптації підтвердив провідну роль попереднього досвіду соціалізації, наявності братів або сестер, якості підготовки дитини до садка та демократичного стилю сімейного виховання. Встановлено, що серед дітей з попереднім досвідом

відвідування дитячих закладів сімдесят відсотків демонструють легку адаптацію, тоді як серед дітей без такого досвіду лише десять відсотків мають легку адаптацію. Серед дітей з легкою адаптацією сімдесят п'ять відсотків мають братів або сестер, тоді як всі діти з важкою адаптацією є єдиними у сім'ї.

Практична значущість дослідження визначається можливістю використання його результатів у практичній роботі вихователів закладів дошкільної освіти для організації ефективного адаптаційного періоду, психологами та методистами при розробці програм супроводу дітей в адаптаційний період, у роботі з батьками для підготовки дитини до відвідування дитячого садка, у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників дошкільної освіти, у процесі підготовки майбутніх вихователів у закладах вищої освіти. Розроблені діагностичні матеріали та практичні рекомендації можуть бути впроваджені в освітній процес закладів дошкільної освіти різних типів.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у вивченні довготривалих ефектів якості адаптаційного періоду на подальший розвиток дитини та її готовність до школи, розробці та апробації інноваційних технологій супроводу дітей з особливими освітніми потребами у період адаптації, дослідженні ефективності різних форм підготовки педагогів до роботи з дітьми у адаптаційний період, вивченні особливостей адаптації дітей у контексті інклюзивної освіти, аналізі впливу цифрових технологій на процес адаптації дітей дошкільного віку до закладів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні питання соціалізації дошкільників. Комунальний заклад «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) комбінованого типу № 294 Криворізької міської ради». URL: <https://veselka.dnepredu.com/uk/site/aktualni-pitannya-sotsial.html> (дата звернення: 16.10.2025).
2. Барчук Л. Забезпечення соціальної адаптації дітей засобами ігрової діяльності. 2018. URL: <https://naurok.com.ua/zabezpechennya-socialno-adaptaci-ditey-zasobami-igrovo-diyalnosti-28921.html> (дата звернення: 16.10.2025).
3. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Нова редакція : затв. наказом М-ва освіти і науки України від 12.01.2021 № 33. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 16.10.2025).
4. Білоус О. В. Вікова психологія : навч. посіб. Чернігів : Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2015. 108 с.
5. Бурсова С. Діагностика рівнів адаптації дітей до дошкільного навчального закладу. С. 1–10. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6601/1/%D0%94%D1%96%D0%B0%D0%B3%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D1%96%D0%B2%20%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BF%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97.pdf> (дата звернення: 16.10.2025).

6. Галицька А. Дошкільна освіта в умовах воєнного стану. Педагогічна Житомирщина. 2023. № 1 (29). С. 1–4.

7. Гаврило О. Умови адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2021. № 2 (106). С. 56–66.

8. Гасанова Д. А. Взаємодія дошкільного закладу і сім'ї з виховання дітей дошкільників : метод. посіб. Дошкільний навчальний заклад Первомайського НВК. 2018. 32 с. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/010034qs-c01e.doc.html> (дата звернення: 16.10.2025).

9. Гебель А. В. Особливості взаємодії батьків і освітніх закладів (ЗДО, ЗЗСО). 2023. URL: <https://naurok.com.ua/osoblivosti-vzaemodi-batkiv-i-osvitnih-zakladiv-zdo-zzso-359660.html> (дата звернення: 16.10.2025).

10. Дошкільна та початкова освіта в сучасному педагогічному просторі : монографія / за заг. ред. О. В. Лобової, С. М. Кондратюк. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. 352 с.

11. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : практикум. Київ : КНТ, 2018. 204 с.

12. Дуткевич Т. В. Дитяча розвивально-корекційна психологія (Теоретичний курс) : навч. посіб. Київ : КНТ, 2017. 265 с.

13. Ємельянова О. В. Адаптація дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти «У садочок з мамою» : з досвіду роботи. Нетішин, 2022. 98 с.

14. Каньоса Н. Г. Адаптація дітей раннього віку до умов закладів дошкільної освіти. Збірник наукових праць. 2018. Вип. 24 (1–2018). Ч. 2. С. 248–253.

15. Каньоса Н. Г., Бабюк Т. Й., Пукас І. Л. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О. В., 2021. 268 с.

16. Кулеба Г. Я. Спільна робота вихователя та сім'ї із соціальної адаптації дітей молодшого дошкільного віку. 2020. URL: <https://vseosvita.ua/library/spilna-robota-vihovatela-ta-simi-iz-socialnoi-adaptacii-ditej-molodsogo-doskilnogo-viku-290709.html> (дата звернення: 16.10.2025).

17. Матвієнко С. І. Передшкільна освіта: теорія та практика : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 183 с.

18. Міністерство освіти і науки України. Лист МОН № 1/12490-23 від 21.08.23 «Про окремі питання діяльності закладів дошкільної освіти у 2023/2024 навчальному році». URL: <https://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/89818/> (дата звернення: 16.10.2025).

19. Міністерство освіти і науки України. Рекомендації щодо організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти у 2024/2025 навчальному році. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/08/28/rekomendatsiyi-shchodo-orhanizatsiyi-osvitnoho-protsesu-doshkilna-osvita-2024.pdf> (дата звернення: 16.10.2025).

20. Наумчак Н. Є. Соціалізація дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами : практ. посіб. Житомир, 2023. 93 с.

21. Організація роботи щодо взаємодії дошкільного навчального закладу з родиною : з досвіду роботи вихователя Яготинського ДНЗ № 1 «Зіронька» Гаврущенко Л. С. Яготин : Відділ освіти Яготинської районної державної адміністрації, Районний методичний кабінет, 2013. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/01005w2l-ae23.doc.html> (дата звернення: 16.10.2025).

22. Особливості адаптації дітей до умов дошкільного навчального закладу. Сумський дошкільний навчальний заклад № 23. 2023. URL: <https://dnz23.sumy.ua/adaptaciya-do-dityachogo-sadochku/> (дата звернення: 16.10.2025).

23. Перспективні форми дошкільної освіти в Україні, базовані на принципах дружності до дитини та ефективності використання бюджетних коштів : стислий виклад звіту. UNICEF. 2019. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/1646/file/Promising> (дата звернення: 16.10.2025).

24. Пилєва О. В. Умови успішної соціальної адаптації дошкільників з особливими потребами до навчання в школі. 2020. URL: <https://vseosvita.ua/library/umovi-uspisnoi-socialnoi-adaptacii-doskilnikiv-z-osoblivimi-potrebami-do-navcanna-v-skoli-241747.html> (дата звернення: 16.10.2025).

25. Піх О. О. Поняття «адаптація». Поради для батьків як полегшити процес адаптації дитини до перебування в ЗДО. Заклад дошкільної освіти № 1 «Пролісок» м. Хмільника. 2021. URL: <https://hmilnyk1.dytsadok.org.ua/adaptaciya-ditej-rannogo-viku-do-perebuvannya-v-zdo-12-20-38-02-06-2021/> (дата звернення: 16.10.2025).

26. Пихтіна Н. П. Психологія дитяча в опорних схемах : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2019. 45 с.

27. Програма освіти дітей раннього та дошкільного віку «Освіта і піклування / Education & Care» / В. А. Воронов та ін. Київ : ФОП В. Б. Ференець, 2021. 130 с.

28. Програма розвитку дітей раннього та дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями / О. В. Чеботарьова та ін. ; за наук. ред. О. В. Чеботарьової, І. В. Гладченко. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2023. 438 с.

29. Розлуцька Г., Куриця В. Адаптація та дезадаптація у новому освітньому середовищі дітей вимушених переселенців старшого дошкільного віку. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2023. Vol. 2, No. 3. P. 7–13. DOI: 10.46299/j.isjel.20230203.02

30. Смолук С. В. Педагогічні умови успішної адаптації дитини раннього віку до закладу дошкільної освіти. *Інноваційна педагогіка*. Одеса, 2024. Вип. 71. Т. 2. С. 164–167. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/71.2.31>

31. Соціалізація дитини в умовах дошкільного навчального закладу (з досвіду роботи творчої групи практичних психологів ДНЗ міста Глухова) : зб. / за ред. Гурець М. М. Глухів : Відділ освіти Глухівської міської ради, 2015. 64 с.

32. Суятинова К. Соціалізація дітей дошкільного віку в умовах війни. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 63, том 2. С. 281–286.

33. Трофаїла Н. Д. Співпраця закладу дошкільної освіти та сім'ї у вихованні дітей. *Інноваційна педагогіка. Дошкільна педагогіка*. 2019. Вип. 12. Т. 2. С. 114–117.

34. Федора М. А., Максимова О. О., Сорочинська О. А. *Дошкільна педагогіка (частина 1) : навч.-метод. посіб.* Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2024. 80 с.

35. Федоренко С., Погребняк В. Шляхи оптимізації соціальної адаптації дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення в інклюзивних групах закладу дошкільної освіти. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2024. № 2 (25). С. 259–271.

36. Федорчук О. І. Сім'я як чинник майбутньої успішної адаптації дитини до умов шкільного життя. *Дошкільник: крок у шкільне життя : навч.-метод. посіб.* / Т. О. Піроженко та ін. ; за наук. ред. Т. О. Піроженко. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН

України, 2023. С. 110–131. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/735988/> (дата звернення: 16.10.2025).

37. Форостян О. І., Ратушненко Ю. В. Ігрова діяльність як засіб соціалізації та адаптації дітей із загальним недорозвитком мовлення. 2019. С. 166–170. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/5761/1/Forostyan%20O.%20I.%2C%20Ratushnenko%20Yu.%20V..pdf> (дата звернення: 16.10.2025).

38. Хрустальова І. А. Освітня програма ЗДО 2025/2026. Всеосвіта. Березень 2025. URL: <https://vseosvita.ua/library/osvitnia-prohrama-zdo-20252026-980359.html> (дата звернення: 16.10.2025).

39. Шевченко В. Соціальна адаптація дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2023. № 2 (126). С. 77–88.

40. Шевченко М. Соціальна адаптація дітей дошкільного віку. Науковий портал. 2024. URL: <https://naurok.com.ua/stattya-socialna-adaptaciya-ditey-doshkilnogo-viku-243318.html> (дата звернення: 16.10.2025).

41. Abdollahpour Ranjbar H. et al. Social Skills in Children at Home and in Preschool. PMC. 2019. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6681026/> (дата звернення: 16.10.2025).

42. Alwaely S. A. et al. Emotion knowledge and social adaptation of preschool children: Correlation studies in Sudan. Early Childhood Development and Care. 2020. URL: <https://www.anecd.net/> (дата звернення: 16.10.2025).

43. Bierman K. et al. Preschool Programs that Help Families Promote Child Social-emotional School Readiness: Promising New Strategies. Clinical Child and Family Psychology Review. 2023. Vol. 26 (4).

Р. 865–879. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11154596/>
(дата звернення: 16.10.2025).

44. Cahill H. et al. Expanding the concept of parent involvement to special education: Considerations for inclusivity. PMC. 2024. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC12356156/> (дата звернення: 16.10.2025).

45. Denham S. A. et al. Social-Emotional Learning Profiles of Preschoolers' Early School Success: A Person-Centered Approach. PMC. 2012. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC3294380/> (дата звернення: 16.10.2025).

46. Downer J. T. et al. Classroom and Teacher Support in Kindergarten: Associations with the Behavioral and Academic Adjustment of Low-Income Students. PMC. 2016. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC4889022/> (дата звернення: 16.10.2025).

47. Dunekacke S., Wullschleger A., Grob U. et al. Teaching quality in kindergarten: professional development and quality of adaptive learning support enhances mathematical competency. ZDM Mathematics Education. 2024. Vol. 56. P. 923–935. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11858-024-01566-y> (дата звернення: 16.10.2025).

48. Education Week. The Expectations for Kindergarten Have Changed. How Teachers Are Adapting. July 29, 2025. URL: <https://www.edweek.org/teaching-learning/the-expectations-for-kindergarten-have-changed-how-teachers-are-adapting/2025/06> (дата звернення: 16.10.2025).

49. Friedl-Schafferer G. et al. Strengthening Emotional Development and Emotion Regulation in Childhood—As a Key Task in Early Childhood Education. PMC. 2022. URL:

<https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8998041/> (дата звернення: 16.10.2025).

50. Griffiths J. et al. Making Partnerships Work: Proposing a Model to Support Parent-Practitioner Partnerships in the Early Years. PMC. 2021. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8053371/> (дата звернення: 16.10.2025).

51. Gümüş S., Karabay S. O. Preschool children's social skills, problem behaviors, academic self-esteem and teacher-child relationship: a serial mediation model. Frontiers in Psychology. 2025. Vol. 16. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2025.1453193> (дата звернення: 16.10.2025).

52. Magnuson K. A. Parent-School Partnerships: Accounting for Parents Facing Economic Hardship and Social Marginalization. Family-School Partnerships. Springer, 2022. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-74617-9_7 (дата звернення: 16.10.2025).

53. Office of Superintendent of Public Instruction (OSPI). Transition to Kindergarten: Minimum Standards and Requirements 2024. Washington State, 2024. URL: <https://ospi.k12.wa.us/> (дата звернення: 16.10.2025).

54. Positive Action. Social-Emotional Development: Preschool Students. 2021. URL: <https://www.positiveaction.net/blog/social-emotional-development-preschool> (дата звернення: 16.10.2025).

55. Poulou M. S. et al. Stability and Change in Early Social Skills Development in Relation to Early School Performance: A Longitudinal Study of A Swedish Cohort. Journal of Early Childhood Research. 2020. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10409289.2020.1857989> (дата звернення: 16.10.2025).

56. Sheridan S. M. et al. Parent Engagement and School Readiness: Effects of the Getting Ready Intervention on Preschool Children's Social–Emotional Competencies. *Early Education and Development*. 2014. Vol. 25 (3). P. 313–336. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC3967127/> (дата звернення: 16.10.2025).
57. Scott R. M., Nguyentran G., Sullivan J. Z. The COVID-19 pandemic and social cognitive outcomes in early childhood. *Scientific Reports*. 2025. Vol. 14 (1). URL: <https://www.sciencedaily.com/releases/2025/01/250129194557.htm> (дата звернення: 16.10.2025).
58. Teal HQ. Kindergarten Teacher Skills in 2025: Top + Most Underrated Skills. 2025. URL: <https://www.tealhq.com/skills/kindergarten-teacher> (дата звернення: 16.10.2025).
59. U.S. Bureau of Labor Statistics. Kindergarten and Elementary School Teachers: Occupational Outlook Handbook. 2024. URL: <https://www.bls.gov/ooh/education-training-and-library/kindergarten-and-elementary-school-teachers.htm> (дата звернення: 16.10.2025).
60. Wang T. et al. The relationship between parenting stress and preschool children's social-emotional competence. *Frontiers in Psychology*. 2025. URL: <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2025.1679084/pdf> (дата звернення: 16.10.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

КАРТА СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА АДАПТАЦІЄЮ ДИТИНИ ДО ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

ПІБ дитини: _____

Вік: _____ років _____ місяців

Група: _____

Дата початку відвідування ЗДО: _____

Період спостереження: з _____ по _____

ІНСТРУКЦІЯ: Щодня протягом 3 тижнів оцінюйте поведінку дитини за наведеними показниками. Відмічайте бали від 1 до 3.

Шкала оцінювання:

- **3 бали** – показник яскраво виражений, стабільний
- **2 бали** – показник виражений нестабільно
- **1 бал** – показник не виражений або виражений негативно

Показники адаптації	Тиждень 1	Тиждень 2	Тиждень 3
1. ЕМОЦІЙНИЙ СТАН			
Переважає позитивний настрій			
Посміхається, радіє			
Спокійно реагує на розлучення з батьками			
Не плаче або плаче рідко і недовго			
2. СОЦІАЛЬНІ КОНТАКТИ З ДІТЬМИ			
Ініціює спілкування з однолітками			
Приймає запрошення до гри			
Дотримується правил гри			
Має друзів у групі			
3. СОЦІАЛЬНІ КОНТАКТИ З ДОРΟΣЛИМИ			
Легко йде на контакт з вихователем			
Звертається за допомогою			
Виконує прохання дорослого			
Довіряє вихователю			
4. ПІЗНАВАЛЬНА ТА ІГРОВА АКТИВНІСТЬ			
Виявляє цікавість до іграшок, занять			
Грається самостійно			
Грається з іншими дітьми			
Доводить гру до кінця			
5. ФІЗІОЛОГІЧНІ ПОКАЗНИКИ			

Нормальний апетит			
Засинає швидко, спить спокійно			
Відсутні психосоматичні реакції (висип, блювання, застуда)			
Активний, бадьорий після сну			
6. НАВИЧКИ САМООБСЛУГОВУВАННЯ			
Самостійно їсть			
Користується горщиком/туалетом			
Одягається/роздягається (з мінімальною допомогою)			
Дотримується культурно-гігієнічних навичок			
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ			

РІВНІ АДАПТАЦІЇ:

- **Легка адаптація:** 54-72 бали
 - о Дитина швидко звикає до нового середовища, легко вступає в контакт, емоційно стабільна, апетит і сон в нормі
- **Середня адаптація:** 36-53 бали
 - о Дитина поступово звикає до режиму, періодично виникають емоційні коливання, апетит і сон нестабільні, але поступово нормалізуються
- **Важка адаптація:** 24-35 балів
 - о Дитина довго не може звикнути, часті негативні емоційні реакції, відмова від їжі, порушення сну, можливі захворювання

Висновок за результатами спостереження:

Тиждень 1: _____ балів – рівень адаптації: _____

Тиждень 2: _____ балів – рівень адаптації: _____

Тиждень 3: _____ балів – рівень адаптації: _____

Динаміка адаптації: ☐ позитивна ☐ стабільна ☐ негативна

Особливості адаптації (примітки):

Вихователь: _____ **Дата:** _____

АНКЕТА ДЛЯ БАТЬКІВ

«Психолого-педагогічні параметри готовності дитини до ЗДО»

Шановні батьки!

Просимо Вас відповісти на запитання цієї анкети. Ваші відповіді допоможуть вихователям краще зрозуміти особливості Вашої дитини та забезпечити комфортну адаптацію до закладу дошкільної освіти.

ПІБ дитини: _____

Дата народження: _____ **Вік:** ____ років ____ місяців

ПІБ батьків: _____

Дата заповнення: _____

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ

1. Склад сім'ї:

- ☐ Повна сім'я (мама, тато, дитина)
- ☐ Неповна сім'я (хто виховує: _____)
- ☐ Розширена сім'я (живуть з бабусею/дідусем)

2. Чи є у дитини брати/сестри?

- ☐ Так (вказіть вік: _____)
- ☐ Ні (єдина дитина в сім'ї)

3. Чи доводилося раніше дитині розлучатися з мамою на тривалий час?

- ☐ Ні, ніколи
- ☐ Так, рідко (кілька разів)
- ☐ Так, часто
- ☐ Перебувала у лікарні

РОЗДІЛ 2. ПОПЕРЕДНІЙ ДОСВІД СОЦІАЛІЗАЦІЇ

4. Чи відвідувала дитина раніше дитячі заклади?

☐ Так, ясла (з якого віку: _____)

☐ Так, групи раннього розвитку

☐ Так, дитячі центри/гуртки

☐ Ні, завжди була вдома

5. Як часто дитина спілкується з однолітками?

☐ Щодня (на майданчику, в родичів)

☐ Кілька разів на тиждень

☐ Рідко (1-2 рази на місяць)

☐ Майже не спілкується

6. Як дитина ставиться до незнайомих дорослих?

☐ Легко йде на контакт

☐ Спочатку обережна, потім відкривається

☐ Соромиться, ховається за батьків

☐ Боїться, плаче

7. Як дитина поводить себе в незнайомій обстановці?

☐ Швидко освоюється, цікавиться

☐ Спершу насторожена, потім активна

☐ Тримається поруч з батьками

☐ Лякається, хоче додому

РОЗДІЛ 3. НАВИЧКИ САМООБСЛУГОВУВАННЯ

8. Чи вмів дитина самостійно:

Навичка	Так, самостійно	З допомогою	Ні
Їсти ложкою	☐	☐	☐
Пити з чашки	☐	☐	☐
Мити руки	☐	☐	☐
Витирати руки рушником	☐	☐	☐
Одягати/знімати штани	☐	☐	☐
Одягати/знімати кофту	☐	☐	☐
Взувати/знімати взуття	☐	☐	☐
Просити на горщик/туалет	☐	☐	☐

РОЗДІЛ 4. РЕЖИМ ДНЯ

9. Дитина вдома:

☐ Живе за чітким режимом

☐ Режим є, але гнучкий

☐ Режиму немає

10. Час підйому вдома: _____ Час засипання ввечері:

11. Чи спить дитина вдень?

☐ Так, регулярно

☐ Іноді

☐ Ні, не спить

12. Як довго дитина засинає?

☐ Швидко (5-10 хв)

☐ 15-30 хв

☐ Довго (понад 30 хв)

☐ Потребує особливих умов (вказіть: _____)

13. Які особливості сну?

☐ Засинає сама

☐ Потребує присутності дорослого

☐ Потребує гойдання/колискової

☐ Потребує улюбленої іграшки

☐ Інше: _____

РОЗДІЛ 5. ХАРЧУВАННЯ

14. Апетит дитини:

☐ Хороший, їсть все

☐ Вибірковий, є улюблені страви

☐ Поганий, їсть мало

☐ Нестабільний

15. Чи є продукти, які дитина категорично не їсть?

16. Чи є харчова алергія?

☐ Ні

☐ Так (вказіть на що: _____)

РОЗДІЛ 6. ЕМОЦІЙНО-ОСОБИСТІСНІ ОСОБЛИВОСТІ

17. Переважний настрій дитини:

- ☐ Веселий, життєрадісний
- ☐ Спокійний, врівноважений
- ☐ Мінливий (то радісний, то сумний)
- ☐ Часто плаксивий, дратівливий

18. Як дитина реагує на заборони та зауваження?

- ☐ Розуміє і приймає
- ☐ Образливо, але швидко заспокоюється
- ☐ Довго ображається
- ☐ Істерики, протест

19. Чи має дитина улюблені іграшки/заняття?

- ☐ Так (які: _____)
- ☐ Ні, грається всім

20. Як довго дитина може займатися однією справою?

- ☐ 10-15 хвилин і більше
- ☐ 5-10 хвилин
- ☐ 2-5 хвилин
- ☐ Постійно переключається

РОЗДІЛ 7. СТАН ЗДОРОВ'Я

21. Як часто дитина хворіє?

- ☐ Рідко (1-2 рази на рік)
- ☐ 3-4 рази на рік
- ☐ Часто (5 і більше разів на рік)

22. Чи є хронічні захворювання?

- ☐ Ні
- ☐ Так (які: _____)

23. Чи спостерігається у спеціалістів?

- ☐ Невролог (діагноз: _____)
- ☐ Алерголог (діагноз: _____)
- ☐ Логопед
- ☐ Інші (вказіть: _____)

РОЗДІЛ 8. ПІДГОТОВКА ДО САДКА

24. Чи розповідали дитині про дитячий садок?

☐ Так, багато і позитивно

☐ Трохи згадували

☐ Ні, не говорили

25. Як дитина ставиться до перспективи відвідування садка?

☐ З радістю, цікавістю

☐ Нейтрально

☐ З тривогою, страхом

☐ Не розуміє ще

26. Які очікування батьків від відвідування ЗДО?

27. Що викликає найбільше занепокоєння?

РОЗДІЛ 9. ДОДАТКОВА ІНФОРМАЦІЯ

28. Особливості характеру, які важливо врахувати вихователям:

29. Що найбільше любить дитина?

30. Що може заспокоїти/відволікти дитину, коли вона засмучена?

31. Інша важлива інформація про дитину:

Дякуємо за співпрацю!

Підпис батьків: _____ **Дата:** _____

АНКЕТА ДЛЯ ВИХОВАТЕЛІВ

«Оцінка поведінки дитини в період адаптації»

ПІБ дитини: _____

Вік: _____ Група: _____

Вихователь: _____

Період оцінювання: ☐ Тиждень 1 ☐ Тиждень 2 ☐ Тиждень 3

Дата заповнення: _____

ІНСТРУКЦІЯ: Оцініть поведінку дитини за кожним показником протягом тижня спостереження. Виберіть найбільш відповідний варіант.

1. ЕМОЦІЙНИЙ СТАН

Переважаючий настрій дитини протягом дня:

- ☐ Веселий, життєрадісний, часто посміхається (3 бали)
- ☐ Спокійний, врівноважений, іноді посміхається (2 бали)
- ☐ Пригнічений, сумний, часто плаче (1 бал)

Реакція на розлучення з батьками:

- ☐ Спокійна, легко прощається (3 бали)
- ☐ Нетривалий плач (до 5 хв), швидко заспокоюється (2 бали)
- ☐ Тривалий плач (понад 10 хв), важко заспокоїти (1 бал)

Емоційна стабільність:

- ☐ Стабільна, настрій не змінюється різко (3 бали)
- ☐ Періодичні зміни настрою (2 бали)
- ☐ Нестабільна, часті перепади настрою, істерики (1 бал)

2. СОЦІАЛЬНІ КОНТАКТИ З ДОРΟΣЛИМИ

Контакт з вихователем:

- ☐ Легко йде на контакт, довіряє, звертається (3 бали)
- ☐ Обережна, але поступово відкривається (2 бали)
- ☐ Уникає контакту, боїться, не звертається (1 бал)

Виконання просьб дорослого:

- ☐ Охоче виконує, розуміє інструкції (3 бали)
- ☐ Виконує після повторення або нагадування (2 бали)
- ☐ Ігнорує, відмовляється, не розуміє (1 бал)

3. СОЦІАЛЬНІ КОНТАКТИ З ДІТЬМИ

Ініціативність у спілкуванні:

- ☐ Сама ініціює контакт, запрошує до гри (3 бали)
- ☐ Приймає запрошення інших дітей (2 бали)
- ☐ Уникає контактів, грається окремо (1 бал)

Характер взаємодії з однолітками:

- ☐ Дружелюбна, ділиться іграшками, співпрацює (3 бали)
- ☐ Нейтральна, грається поруч, рідко конфліктує (2 бали)
- ☐ Конфліктна, відбирає іграшки, агресивна або дуже пасивна (1 бал)

Наявність друзів у групі:

- ☐ Так, є 2-3 дітей, з якими переважно спілкується (3 бали)
- ☐ Спілкується з різними, але друзів ще немає (2 бали)
- ☐ Ні, тримається осторонь (1 бал)

4. ПІЗНАВАЛЬНА ТА ІГРОВА АКТИВНІСТЬ

Інтерес до іграшок та занять:

- ☐ Високий, активно досліджує, виявляє цікавість (3 бали)
- ☐ Помірний, вибірково цікавиться (2 бали)
- ☐ Низький, байдужа, не грається (1 бал)

Здатність до самостійної гри:

- ☐ Грається самостійно 10-15 хв і більше (3 бали)
- ☐ Грається 5-10 хв, потребує підтримки (2 бали)
- ☐ Не грається самостійно, потребує постійної уваги (1 бал)

Участь у спільних заняттях:

- ☐ Активна, з інтересом бере участь (3 бали)

- ☐ Пасивна, але не відмовляється (2 бали)
- ☐ Відмовляється, не бере участі (1 бал)

5. ПОВЕДІНКА ПІД ЧАС РЕЖИМНИХ МОМЕНТІВ

Харчування:

- ☐ Їсть добре, самостійно (3 бали)
- ☐ Їсть вибірково або потребує допомоги (2 бали)
- ☐ Відмовляється від їжі, їсть дуже мало (1 бал)

Денний сон:

- ☐ Засинає швидко, спить спокійно (3 бали)
- ☐ Засинає довго (15-30 хв), але спить добре (2 бали)
- ☐ Важко засинає або відмовляється спати, тривожний сон (1 бал)

Гігієнічні процедури:

- ☐ Виконує самостійно, без опору (3 бали)
- ☐ Виконує з нагадуванням або допомогою (2 бали)
- ☐ Відмовляється, потребує примусу (1 бал)

6. ФІЗИЧНА АКТИВНІСТЬ

Рухова активність:

- ☐ Нормальна, бадьора, рухлива (3 бали)
- ☐ Знижена або підвищена (2 бали)
- ☐ Млява, апатична або надто збуджена (1 бал)

Участь у рухливих іграх:

- ☐ Активна, з задоволенням (3 бали)
- ☐ Помірна (2 бали)
- ☐ Відмовляється (1 бал)

7. ЗДОРОВ'Я

Стан здоров'я протягом тижня:

- ☐ Здорова, енергійна (3 бали)
- ☐ Незначні скарги (головний біль, болить животик) (2 бали)
- ☐ Захворіла або часті скарги (1 бал)

ПІДСУМОК

Загальна кількість балів: _____ / 51

Рівень адаптації:

- **38-51 бал** – легка адаптація
- **25-37 балів** – середня адаптація
- **17-24 бали** – важка адаптація

ЯКІСНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Позитивні зміни, які помітили цього тижня:

Труднощі, які виникали:

Особливості поведінки дитини:

Що допомагає дитині адаптуватися:

Рекомендації батькам (за потреби):

Вихователь: _____ **Дата:** _____

АНКЕТА ДЛЯ БАТЬКІВ

«Соціально-побутові умови та досвід дитини»

ПІБ дитини: _____

Дата народження: _____

ПІБ батьків/опікунів: _____

Дата заповнення: _____

БЛОК 1. СІМЕЙНА СИТУАЦІЯ

1. Хто проживає разом з дитиною? (відмітьте всіх)

- ☐ Мама
- ☐ Тато
- ☐ Брати/сестри (вказіть вік: _____)
- ☐ Бабуся/дідусь
- ☐ Інші (вказіть: _____)

2. Хто переважно доглядає за дитиною вдома?

- ☐ Мама
- ☐ Тато
- ☐ Обоє батьків порівну
- ☐ Бабуся/дідусь
- ☐ Няня
- ☐ Інше: _____

3. Чи є у дитини окрема кімната?

- ☐ Так, окрема кімната
- ☐ Ділить кімнату з братом/сестрою
- ☐ Спить з батьками
- ☐ Інше: _____

4. Скільки часу батьки проводять з дитиною щодня?

Мама: ☐ весь день ☐ 5-8 год ☐ 2-4 год ☐ менше 2 год

Тато: ☐ весь день ☐ 5-8 год ☐ 2-4 год ☐ менше 2 год

БЛОК 2. ДОСВІД СОЦІАЛІЗАЦІЇ

5. Чи відвідувала дитина дитячі заклади до вступу в цей ЗДО?

- ☐ Так, ясла (з _____ місяців/років)
- ☐ Так, інший дитячий садок (як довго: _____)
- ☐ Так, центр раннього розвитку
- ☐ Так, гуртки/секції (які: _____)
- ☐ Ні, завжди була вдома

6. Як часто дитина контактує з однолітками поза домом?

- ☐ Щодня (майданчик, родичі)
- ☐ 3-4 рази на тиждень
- ☐ 1-2 рази на тиждень
- ☐ Кілька разів на місяць
- ☐ Рідко або ніколи

7. Чи має дитина досвід перебування без батьків?

- ☐ Так, регулярно залишається з бабусею/няню
- ☐ Так, іноді (декілька разів)
- ☐ Так, була в лікарні без батьків
- ☐ Ні, завжди з батьками

8. Чи є у дитини друзі-ровесники?

- ☐ Так, кілька близьких друзів
- ☐ Так, є знайомі діти
- ☐ Ні, переважно спілкується з дорослими
- ☐ Ні, мало спілкується

БЛОК 3. СТИЛЬ ВИХОВАННЯ ТА СІМЕЙНА АТМОСФЕРА

9. Який стиль виховання переважає у вашій сім'ї?

- ☐ Демократичний (пояснюємо, домоворимося)
- ☐ Авторитарний (чіткі правила, вимоги)
- ☐ Ліберальний (вільне виховання, мінімум обмежень)
- ☐ Гіперопіка (постійний контроль, захист)
- ☐ Комбінований

10. Чи є в сім'ї єдиний підхід до виховання?

- ☐ Так, всі дотримуються однакових правил
- ☐ Частково, іноді є розбіжності
- ☐ Ні, кожен виховує по-своєму

11. Як реагують батьки на непослух дитини?

- ☐ Пояснюємо, шукаємо компроміс
- ☐ Відволікаємо увагу
- ☐ Карають (як: _____)
- ☐ Ігнорують
- ☐ По-різному, залежно від ситуації

12. Чи дозволяють батьки дитині:

Дія	Так	Іноді	Ні
Вибирати одяг	☐	☐	☐
Вибирати їжу	☐	☐	☐
Самостійно приймати рішення (в іграх, заняттях)	☐	☐	☐
Висловлювати свою думку	☐	☐	☐

БЛОК 4. ПІДГОТОВКА ДО ДИТЯЧОГО САДКА

13. Чи готували дитину до відвідування садка?

- ☐ Так, багато розповідали, читали книжки про садок
- ☐ Так, ходили на екскурсію до садка
- ☐ Так, познайомили з вихователем заздалегідь
- ☐ Трохи говорили про це
- ☐ Ні, не готували

14. Яке ставлення дитини до садка наразі?

- ☐ Позитивне, з радістю йде
- ☐ Нейтральне

- ☐ Негативне, не хоче йти
- ☐ Змінюється (то хоче, то ні)

15. Чи готові батьки до того, що адаптація може тривати 2-3 місяці?

- ☐ Так, розуміємо і готові
- ☐ Сподіваємося на швидшу адаптацію
- ☐ Ні, очікуємо швидкого звикання

БЛОК 5. ОСОБЛИВІ ОБСТАВИНИ

16. Чи були в житті дитини стресові події останнім часом?

- ☐ Ні
- ☐ Так (переїзд, розлучення батьків, народження сиблінга, втрата близької людини, війна, евакуація, інше: _____)

17. Чи переживає зараз сім'я складний період?

- ☐ Ні, все стабільно
- ☐ Так (вказіть, що саме, якщо вважаєте за потрібне: _____)

18. Чи відчуває дитина наслідки війни?

- ☐ Ні
- ☐ Так, періодично (тривоги, евакуації)
- ☐ Так, значні (переїзд, втрата житла, травматичний досвід)

БЛОК 6. ОЧІКУВАННЯ ТА ПОБАЖАННЯ

1. Що ви очікуєте від відвідування дитиною ЗДО?

- ☐ Соціалізація, спілкування з дітьми
- ☐ Розвиток навичок, підготовка до школи
- ☐ Режим дня, дисципліна
- ☐ Можливість працювати батькам
- о ☐ Інше: _____

2. Що найбільше турбує щодо адаптації?

- о ☐ Що дитина буде плакати, сумувати
- ☐ Що часто хворітиме
- ☐ Що не знайде друзів
- ☐ Що не зможе постояти за себе
- ☐ Інше: _____

3. Чи готові батьки співпрацювати з вихователями для кращої адаптації?

- ☐ Так, готові виконувати рекомендації
- ☐ Так, але є обмеження (які: _____)
- ☐ Скоріше ні

4. Додаткові побажання або інформація:

Дякуємо за відвертість!

Підпис батьків: _____ **Дата:** _____

Додаток Д

ПЛАН ІНДИВІДУАЛЬНОЇ БЕСІДИ З БАТЬКАМИ

Мета: Отримати додаткову інформацію про особливості дитини, яка може допомогти в процесі адаптації.

Форма проведення: Неформальна бесіда (10-15 хвилин)

Час проведення: Перший тиждень відвідування ЗДО

ОРІЄНТОВНІ ПИТАННЯ ДЛЯ БЕСІДИ:

1. Про особистість дитини:

- Яка ваша дитина за характером? (активна, спокійна, товариська, замкнута)
- Що вона найбільше любить робити?
- Які у неї улюблені іграшки, мультфільми, казки?
- Як вона переносить зміни (нова обстановка, нові люди)?

2. Про емоції та реакції:

- Як зазвичай реагує на нових людей?
- Що може налякати або засмутити дитину?
- Як дитина виражає емоції (плаче, замикається, агресує)?
- Що найкраще допомагає заспокоїти дитину?

3. Про звички та ритуали:

- Чи є у дитини особливі звички? (смокче палець, потребує іграшки для сну)
- Які ритуали є вдома? (перед сном, під час їжі)
- Що вона бере з собою у садок для комфорту?

4. Про стосунки:

- Чи є улюблені члени сім'ї?
- Як дитина грається з іншими дітьми? (ділиться, конфліктує)
- Чи були конфлікти з однолітками раніше?

5. Про очікування батьків:

- На що ви сподіваєтеся від садка?
- Що вас найбільше хвилює?
- Як плануєте підтримувати дитину вдома під час адаптації?

6. Про здоров'я (уточнення):

- Чи є особливості здоров'я, про які важливо знати?
- Які ліки можна давати в разі потреби?
- Хто забиратиме дитину, якщо вона погано почуватиметься?

7. Про режим та харчування (уточнення):

- Який режим дня вдома? Як плануєте адаптувати?

- Які страви дитина точно не їсть?
- Як краще годувати дитину, якщо відмовляється?

8. Про підтримку з боку батьків:

- Як плануєте прощатися вранці? (швидко, з ритуалом)
- Хто забиратиме дитину?
- Чи є можливість перші дні забирати раніше?

ПРИМІТКИ ПІД ЧАС БЕСІДИ:

ПІБ дитини: _____

Дата бесіди: _____

Ключові моменти з бесіди:

Рекомендації, які надали батькам:

Домовленості:

Вихователь: _____ **Дата:** _____